

STUDIU SOCIOLOGIC

**Incluziunea copiilor cu Cerințe Educaționale Speciale
și din familiile defavorizate
în sistemul de învățământ profesional tehnic**

STUDIU SOCIOLOGIC

Incluziunea copiilor cu Cerințe Educaționale Speciale
și din familiile defavorizate
în sistemul de învățământ profesional tehnic

Acest studiu a fost elaborat de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării cu sprijinul Programului de finanțare a inițiativelor/proiectelor de schimbare în domeniul drepturilor omului. Programul dat este realizat cu participarea Institutului de Reforme Penale în cadrul Proiectului „Consolidarea capacităților tehnice ale instituțiilor naționale pentru promovarea și protecția drepturilor omului”, finanțat de Ministerul Afacerilor Externe al Danemarcei și implementat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. Opiniile exprimate în această publicație aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere sau politicile Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare sau ale Ministerului Afacerilor Externe al Danemarcei.

Autor:
Bătrînescu Veaceslav

© Toate drepturile asupra publicației sunt rezervate Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și Institutului de Reforme Penale. Atât publicația, cât și fragmente din ea nu pot fi reproduse fără indicarea sursei. Opiniile exprimate în acest ghid aparțin autorilor care își asumă responsabilitatea pentru ele și nu reflectă în mod necesar opinia Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare sau Institutului de Reforme Penale

CUPRINS:

LISTA ABREVIERILOR	4
LISTA FIGURILOR	5
INTRODUCERE	7
Metodologia studiului	8
I. CUNOȘTIINȚE PRIVIND DREPTURILE COPIILOR	
Cunoașterea drepturilor de către elevii ÎÎPT	12
Sursele de informare despre drepturile copilului	18
II. COMPORTAMENTE ȘI ATITUDINI ÎN CADRUL ÎÎPT	
Relațiile elev-elev în cadrul ÎÎPT și nivelul de siguranță a elevilor	22
Relațiile elev-cadru didactic în cadrul ÎÎPT	28
III. ATITUDINI CU PRIVIRE LA INCLUDEREA COPIILOR CU NEVOI SPECIALE	
Rolul familiei în incluziunea copiilor cu CES în ÎÎPT	32
Acceptarea în cadrul ÎÎPT a elevilor din diferite categorii social defavorizate	34
Adaptări necesare în vederea incluziunii copiilor cu CES	38
Posibilitățile de studiere ale elevilor cu CES	45
IV. INCLUZIUNEA COPIILOR CU NEVOI SPECIALE ÎN SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT: AVANTAJELE ȘI DEZAVANTAJELE PERCEPUTE	55
V. APRECIEREA GRADULUI DE PREGĂTIRE A INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI A CADRELOR DIDACTICE PENTRU INCLUDEREA COPIILOR CU NEVOI SPECIALE	
Dotarea tehnico-materială a instituțiilor	60
Nivelul de pregătire al cadrelor didactice	62
CONCLUZII	67
RECOMANDĂRI	71

LISTA ABREVIERILOR

IÎPT	Instituție de Învățământ Profesional Tehnic
CES	Cerințe Educaționale Speciale
IA	Interviu Aprofundat
MECC	Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
ONG	Organizație nonguvernamentală
ATOFM	Agenție teritorială de ocupare a forței de muncă
SAP	Serviciul de asistență psihopedagogică

LISTA FIGURILOR

Figura 1. Ponderea elevilor care au auzit de sintagma drepturile copiilor	12
Figura 2. Drepturile copiilor cunoscute de elevii ÎÎPT (întrebare deschisă)	13
Figura 3. Drepturile copiilor cunoscute de elevi în funcție de tipul ÎÎPT la care studiază (întrebare deschisă)	14
Figura 4. Ponderea elevilor care au participat la vreo activitate (lecție, seminar) cu tematica „drepturile copilului”	18
Figura 5. Gradul de cunoștință a drepturilor și nivelul de respectare a acestora în opinia elevilor	19
Figura 6. Sursele de informare a elevilor din ÎÎPT despre drepturile copiilor	20
Figura 7. Sursele de susținere/ ajutor pentru copiii cărora le-au fost încălcate drepturile	20
Figura 8. Sursele de informare a elevilor din ÎÎPT despre drepturile copiilor, după tipul instituției de învățământ	20
Figura 9. Persoana sau instituția responsabilă pentru creșterea și dezvoltarea copiilor	21
Figura 10. Gradul de siguranță al elevilor în locurile des accesate de către aceștia	22
Figura 11. Ponderea elevilor care consideră că elevii sunt agresivi unul față de alții	23
Figura 12. Tipurile de violență aplicate de către unii elevi față de alți elevi mai puțin influenți sau mai slabi	24
Figura 13. Motivele comportamentului neadecvat asupra unor elevi, în opinia elevilor	25
Figura 14. Dizabilitatea, motiv pentru a beneficia de un comportament neadecvat din partea altor elevi	26
Figura 15. Atitudinea profesorilor față de elevi în timpul lecțiilor, în opinia elevilor	28
Figura 16. Ponderea elevilor care au menționat că elevii niciodată nu sunt privilegiați de profesori	29
Figura 17. Atitudinea profesorilor față de elevi	30
Figura 18. Atitudinea profesorilor față de elevi, experiența personală a elevilor	31

Figura 19. Atitudinea profesorilor față de elevi, experiența personală a elevilor, în funcție de tipul ÎÎPT în care studiază	31
Figura 20. Acceptarea diferitor categorii de elevi în instituții de învățământ profesional tehnic	35
Figura 21. Tipurile instituțiilor de învățământ profesional tehnic elevii cărora acceptă sau nu acceptă să studieze împreună cu copiii care au dizabilități	35
Figura 22. Acceptarea diferitor categorii de elevi cu dizabilități, în instituții de învățământ profesional tehnic	38
Figura 23. Opinia elevilor cu referire la accesibilitatea studiilor în ÎÎPT, pentru copiii cu dizabilități	39
Figura 24. Opinia elevilor cu referire la accesibilitatea studiilor în ÎÎPT, pentru copiii cu dizabilități, în funcție de tipul ÎÎPT	39
Figura 25. Ponderea ÎÎPT în care sunt angajați următorii specialiști	44
Figura 26. Opinia elevilor cu referire la efectele incluziunii diferitor categorii de elevi CES în ÎÎPT	56
Figura 27. Nivelul de pregătire a ÎÎPT pentru a instrui specialiști cu dizabilități sau CES (Date preluate din fișa statistică)	60
Figura 28. Posibilitățile tehnice a instituțiilor pentru a asigura un acces mai liber elevilor cu CES. Ponderea răspunsurilor afirmative (Date preluate din fișa statistică)	61
Figura 29. Ponderea ÎÎPT din cadrul cărora cadrele didactice au participat la seminare, traininguri cu diferite tematici (Date preluate din fișa statistică)	64
Tabelul 1. Structura eșantionului:	10
Tabelul 2. Repartizarea pe categorii de intervievați a instrumentelor calitative	11
Tabelul 3. Drepturile copiilor cunoscute de elevii ÎÎPT (întrebare închisă)	15
Tabelul 4. Cunoștințele elevilor despre drepturile/ obligațiile părinților față de copii	17
Tabelul 5. Modurile în care unii elevi agresează alți elevi mai slabi	24
Tabelul 6. Gradul de acceptare a diferitor afirmații referitor la violența în ÎÎPT	27
Tabelul 7. Specialitățile la care copiii cu diferite tipuri de dizabilități ar putea studia în cadrul ÎÎPT. (Date preluate din fișa statistică)	47

INTRODUCERE

Una dintre legițile dezvoltării lumii contemporane este schimbarea continuă și permanentă a educației, care prevede democratizarea, diversificarea, accesibilitatea și adaptabilitatea sistemelor de învățământ. Printre prioritățile politicilor educaționale promovate pe plan internațional și susținute în Republica Moldova se numără asigurarea accesului la educație de calitate pentru toți copiii, în cadrul instituțiilor de învățământ profesional tehnic (în continuare ÎİPT). În acest context, educația incluzivă a devenit o prioritate în sistemul educațional și în politicile sociale ale Republicii Moldova stipulată în Codul Educației¹ (2014) și în Programul național de dezvoltare a educației incluzive pentru anii 2011-2020².

Bazându-se pe rezultatele obținute în urma implementării modelului de dezvoltare a educației incluzive în sistemul de învățământ general, care a demonstrat că copiii cu dizabilități pot să frecventeze și să absolutească școala din comunitate, autoritățile din Republica Moldova au lansat un proiect de reformare a sistemului de învățământ profesional tehnic. Necesitatea implementării incluziunii în sistemul de învățământ profesional tehnic a apărut ca rezultat al numărului mare de solicitări din partea elevilor CES care doresc să continue studiile într-o ÎİPT, pentru a căpăta o profesie, cu care mai ușor își va putea găsi un loc de muncă, astfel devenind independent de părinți și stat.

Până la moment, în Republica Moldova nu există studii care să cerceteze amănunțit opinia tuturor părților implicate în procesul educațional profesional tehnic (părinți, elevi, cadre didactice, manageri ai instituțiilor de învățământ și experți care lucrează în domeniu), atât din perspectiva unui studiu cantitativ, cât și a unui calitativ care vine să confirme datele statistice din cadrul cercetării cantitative. În acest context, studiul „Incluziunea copiilor cu Cerințe Educaționale Speciale și din familiile defavorizate în sistemul de învățământ profesional tehnic” vine să suplinească această lacună, evidențiind percepția tuturor actorilor implicați în procesul de învățământ față de gradul de acceptare din partea părinților și elevilor a copiilor cu CES și nivelul de pregătire cu privire la accesul în cadrul ÎİPT a elevilor cu CES și cel al cadrelor didactice pentru a preda și a lucra cu acești elevi.

La etapa actuală, sistemul de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova are nevoie de tehnologii adaptive, cu valențe de originalitate ce vizează dobândirea/ dezvoltarea cognitivă, afectivă, comportamentală, pe măsura posibilităților psiho-indivduale

¹ <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=355156>

² <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=339343>

ale fiecărui copil, concomitent cu schimbarea atitudinii societății față de copiii cu CES. Este important ca sistemul de învățământ profesional tehnic să fie centrat pe elev, să valorifice potențialul său creativ prin optimizarea activității instructiv-educative, prin demersuri diferențiate și individualizate.

Metodologia studiului

Scopul studiului: evaluarea asigurării dreptului la o educație de calitate în cadrul învățământului profesional tehnic (IPT) pentru elevii cu CES și din categorii social defavorizate, prin prisma: (I) politicilor educaționale, (II) programului educațional și (III) infrastructurii/ echipamentelor speciale.

Pentru realizarea scopului și obiectivelor cercetării vor fi aplicate următoarele metode de cercetare:

- Studiu cantitativ;
- Studiu calitativ.

Studiul cantitativ

Metoda de cercetare:

Sondaj sociologic pe două sub-eșantioane reprezentative pentru instituțiile pilot și cele non-pilot, eșantionul a cuprins 21 instituții de învățământ profesional tehnic, dintre care 9 instituții sunt instituțiile pilot în care urmează a se implementa incluziunea elevilor cu CES, iar 12 instituții sunt instituțiile obișnuite de învățământ profesional tehnic.

Tip respondenți: Studiul cantitativ a vizat cercetarea opiniei elevilor încadrați în instituțiile de Învățământ Profesional Tehnic din Republica Moldova în baza unui chestionar.

Datele privind cercetarea cantitativă au fost colectate prin :

Instrument	Surse de date	Descriere
Fișa statistică a instituției de învățământ	Instituția de învățământ	Indicatori privind dotarea tehnică a instituțiilor și starea infrastructurii instituției
Chestionar auto-completat de către elevii instituțiilor de IPT	Elevii ÎIPT	Indicatori privind atitudinea și percepția elevilor față de drepturile copiilor și de incluziunea elevilor cu CES în ÎIPT

Fișa statistică a instituției de învățământ

Fișele statistice au fost colectate din 77 de instituții IPT, care activează în Republica Moldova, pentru a putea evalua și compara dotarea cu materiale tehnice a instituțiilor precum și dezvoltarea infrastructurii încăperilor din instituția de învățământ.

Sondajul de opinie în rândul elevilor

Studiul a fost realizat în instituțiile de Învățământ Profesional Tehnic existente în Republica Moldova (Centre de excelență, Colegii și Școli Profesionale). Instituțiile au fost selectate aliator, totodată asigurându-se reprezentativitatea acestora din totalul IÎPT.

Volumul eșantionului: constituie minimum 207 de elevi ai instituțiilor de Învățământ Profesional Tehnic din Republica Moldova.

Stratificare. Eșantionul pentru elevi a fost stratificat în baza distribuției acestora pe tipul instituției de învățământ (Centre de excelență, Colegii și Școli Profesionale), regiune (Chișinău, Bălți, Nord, Centru, Sud) precum aspectul gender al elevilor (Masculin, Feminin).

Selecția respondenților. În cadrul unităților de învățământ, numărul elevilor intervievați a fost stabilit în funcție de numărul total de elevi din clase/ grupele existente în instituții, conform formulei:

$$n_e = \frac{p_e}{n_e} \times 200,$$

unde n_e este numărul de elevi ce urmează a fi intervievați în cadrul instituției în studiu; p_e – numărul total de elevi din cadrul instituției în studiu; n_{te} – numărul de total de elevi din instituțiile de învățământ incluse în eșantion, 200 fiind mărimea eșantionului proiectat.

În fiecare instituție de învățământ numărul de interviuri necesare de realizat a fost repartizat în mod egal între anii de studii, precum și între specialități. În cazul în care acest lucru nu a fost posibil, elevii au fost selectați după cum urmează:

- pentru instituțiile de învățământ în care urmau să fie intervievați 8 elevi, din 6 grupe de elevi, care studiază la moment în toți anii de studii, s-au ales în mod aliator două grupe de elevi din ani de studii diferiți, în care s-au interviuat câte doi elevi, iar în cazul celorlalți ani de studii au fost intervievați câte un elev;
- pentru instituțiile de învățământ în care urmau să fie intervievați 11 elevi, din 16 grupe de elevi, care studiază la moment în toți anii de studii, interviurile s-au repartizat uniform pe anii de studii, iar în cadrul fiecărui an de studiu s-a stabilit în mod aleatoriu, în care din grupele de elevi să fie selectați elevi și din care nu.

Selecția elevului din grupă. A fost interviuat elevul, numărul de ordine în registru al căruia este dat de rezultatul împărțirii la doi a numărului total de elevi din lista grupei.

Al doilea elev din grupă, în cazul în care din grupa respectivă trebuie intervievați doi elevi, a fost selectat elevul, numărul de ordine al căruia este dat de rezultatul împărțirii la trei a numărului total de elevi din lista grupei.

În cazul în care elevul selectat este absent a fost interviuat următorul elev de pe listă, sau dacă rezultatul în urma împărțirii la doi sau la trei nu este un număr întreg, atunci sa făcut rotunjirea.

Metoda de colectare a datelor: Chestionarele au fost autocompletate de către elevii selectați din incinta instituțiilor ÎPT selectate în eșantion.

Analiza datelor

Procesarea datelor s-a realizat în programul SPSS (Statistical Package for the Social Sciences), elaborarea figurilor și analiza datelor corelate s-a efectuat în Microsoft Office (Word și Excel).

Corelarea indicatorilor cercetați s-a realizat în funcție de câțiva indicatori socio-demografici, precum tabelului de mai jos:

Tabelul 1. Structura eșantionului:

		Număr	%
Tipul instituției de învățământ:	Centru de excelență	61	29,5%
	Colegiu	86	41,5%
	Scoală profesională	60	29,0%
Regiunea instituției de învățământ:	Chișinău	109	52,7%
	Bălți	32	15,5%
	Nord	26	12,6%
	Centru	16	7,7%
	Sud	24	11,6%
Tip eșantion:	Instituție inclusă în pilotarea incluziunii	72	34,8%
	Instituție neinclusă în pilotarea incluziunii	135	65,2%
Anul de studii:	Anul I	69	33,3%
	Anul II	68	32,9%
	Anul III sau IV	70	33,8%
Vârsta respondentului:	16 ani	50	24,2%
	17 ani	60	29,0%
	18 ani	52	25,1%
	19 + ani	45	21,7%
Genul respondentului:	Băiat	104	50,2%
	Fată	103	49,8%
Mediu de reședință:	Urban	81	39,1%
	Rural	126	60,9%

Studiul calitativ

Constatările interviurilor aprofundate sunt realizate pentru a confirma și/sau explica constatările din studiul cantitativ. În acest scop au fost realizate 20 interviuri aprofundate cu următoarele categorii de persoane:

Tabelul 2. Repartizarea pe categorii de intervievați a instrumentelor calitative

Tip discuție	Numărul IA
IA cu cadrele didactice, maiștri, instructori	5
IA cu managerii instituțiilor	5
IA cu specialiști care lucrează cu copiii cu CES și cu cei din medii defavorizate	5
IA cu părinții care au copii cu CES ce își fac studiile în cadrul ÎPT	6
IA cu părinții care au copii tipici ce își fac studiile în cadrul ÎPT	3

Prezentarea rezultatelor

Rezultatele finale sunt prezentate sub forma:

- a. Unui Raport analitic, care oferă descrierea metodologiei de realizare a studiului și analiza detaliată a datelor statistice obținute;

Prezentarea în Microsoft Office (Word, Excel, Power Point) a rezultatelor studiului pe indicatori per întreg eșantion, în formă de diagrame și tabele încrucișate;

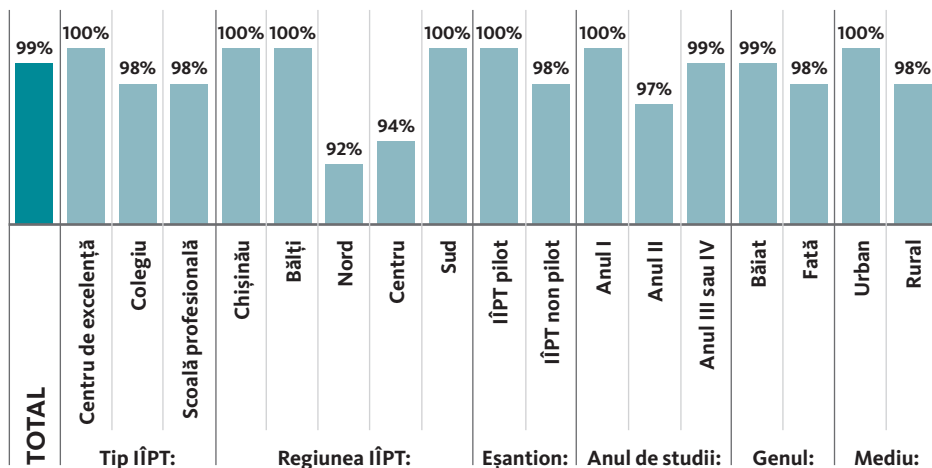
- b. Prezentarea Bazei de date în SPSS sau Excel.

I. CUNOȘTINȚE PRIVIND DREPTURILE COPIILOR

Cunoașterea drepturilor de către elevii ÎIPT

În prezent sintagma „drepturile copiilor” este destul de des utilizată și promovată în special în instituțiile de învățământ. Elevii care au participat la cercetare sunt destul de informați și cunosc semnificația sintagmei *drepturile copilului*, în proporție de 99%. Într-o pondere mai mică au auzit de sintagma *drepturile copilului*, elevii care învață în instituțiile de învățământ profesional tehnic (în continuare ÎIPT), din nordul țării (doar 92% dintre elevi au auzit despre această sintagmă), elevii ÎIPT din centrul țării – 94%, elevii din anul II de studii – 97%, elevii care studiază în ÎIPT non pilot – 98% și elevii care sunt din mediul rural.

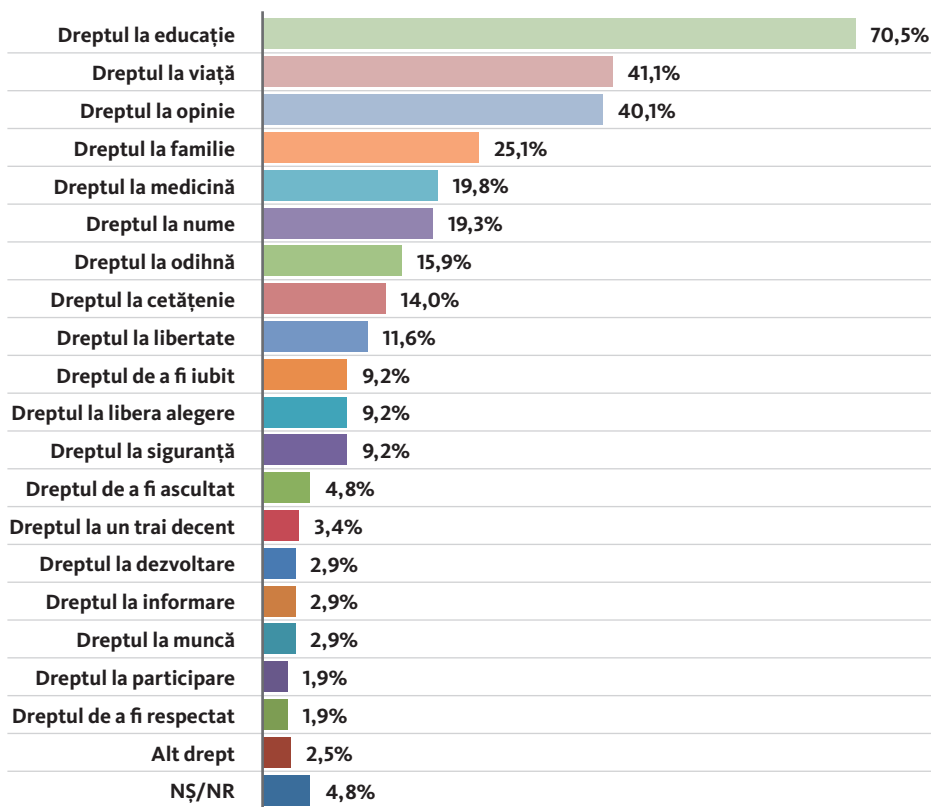
Figura 1. Ponderea elevilor care au auzit de sintagma *drepturile copiilor*

Elevii intervievați în proporție de 95% cunosc cel puțin un drept al copiilor, doar circa 5% din ei nu cunosc care sunt drepturile copiilor sau nu au dorit să răspundă. Cel mai cunoscut drept al copiilor menționat de 70,5% dintre elevi este *dreptul la educație*, acesta fiind consi-

derat unul din cele mai fundamentale drepturi ale copiilor și ale omului. Alte drepturi ale copiilor menționate de elevi sunt *dreptul la viață* și *dreptul la opinie* menționate de către 2/5 dintre elevi (în jur de 40%). Circa ¼ din elevi (25,1%) au menționat *dreptul la familie*, iar circa 1/5 dintre elevi (în jur de 19%) susțin că cunosc încă *dreptul la medicină* (servicii medicale) și *dreptul la nume*, circa 16% din elevi sunt de părere că copii mai au *dreptul la odihnă*, iar 14% susțin că au *dreptul la cetățenie/ religie/ naționalitate*, *dreptul la libertate* – 11,6%, *dreptul de a fi iubit*, *dreptul la libera alegere*, *dreptul la siguranță* au fost menționate de către 9,2% din elevi. Celelalte drepturi menționate de elevi au acumulat mai puțin de 5% din răspunsuri.

Figura 2. Drepturile copiilor cunoscute de elevii ÎIPT (întrebare deschisă)

Conform datelor din figura 3 gradul de cunoaștere a drepturilor copiilor variază în funcție de tipul instituției de învățământ în care elevul studiază. Astfel *dreptul la opinie* este într-o măsură mai mare cunoscut elevilor care studiază în centrele de excelență (45,9%) și colegii (48,8%), decât celor care studiază în școlile profesionale (21,7%). *Dreptul la cetățenie/ religie/ naționalitate* este numit într-o proporție mai mare de către elevii din centrele de excelență (21,3%), cu circa

7% mai puțini elevi din colegii au menționat că cunosc acest drept (14%) și de circa 3 ori mai puțini sunt elevii din școlile profesionale care cunosc acest drept (6,7%). Cu circa 10% mai puțini elevi ai colegiilor și școlilor profesionale cunosc *dreptul la siguranță* în raport cu elevii centrelor de excelență, care au menționat acest drept – 16,4% din elevi. *Dreptul la familie* a fost menționat de către 36% din elevii colegiilor, iar ponderea elevilor din centrele de excelență și din școlile profesionale, care cunosc acest drept, este de 2 ori mai mică. De circa 3 ori este mai mică ponderea elevilor din colegii care au menționat *dreptul de a fi iubit*, comparativ cu ceilalți elevi. *Dreptul la libera alegere* a fost menționat de către aproximativ 12% dintre elevii centrelor de excelență și colegiilor, iar doar 1,7% elevi din școlile profesionale cunosc despre acest drept. *Dreptul la un trai decent, dreptul la muncă și dreptul de a fi respectat* au fost menționate într-o pondere mai mare de către elevii școlilor profesionale, de doar câțiva elevi din colegii și nici un elev din centrele de excelență. Elevii care studiază în școlile profesionale sunt mai puțin informați despre dreptul la opinie, siguranță și libera alegere, dar totuși ei atrag o mai mare atenție față de dreptul la un trai decent, la muncă și de a fi respectat. Elevii din școlile profesionale provin din familii mai defavorizate, care sunt mai puțin respectate în societate, iar în unele situații nerespectarea în societate duce la încălcarea dreptului la opinie, la libera alegere și la siguranță, fapt ce explică distribuția răspunsurilor acestei categorii de elevi. Totodată acești elevi sunt mai pregătiți decât ceilalți pentru a-și asuma dreptul la muncă.

**Figura 3. Drepturile copiilor cunoscute de elevi
în funcție de tipul ÎIPT la care studiază (întrebare deschisă)**

Drept	Centru de excelență	Colegiu	Școală profesională
Dreptul la educație	73,8%	68,6%	70,0%
Dreptul la opinie	45,9%	48,8%	21,7%
Dreptul la viață	37,7%	38,4%	48,3%
Dreptul la nume	23,0%	17,4%	18,3%
Dreptul la cetățenie	21,3%	14,0%	6,7%
Dreptul la medicină	21,3%	20,9%	16,7%
Dreptul la siguranță	16,4%	5,8%	6,7%
Dreptul la familie	16,4%	36,0%	18,3%
Dreptul de a fi iubit	14,8%	3,5%	11,7%
Dreptul la odihnă	14,8%	18,6%	13,3%
Dreptul la libertate	14,8%	8,1%	13,3%
Dreptul la libera alegere	11,5%	12,8%	1,7%
Dreptul la participare	4,9%	1,2%	
Dreptul de a fi ascultat	4,9%	4,7%	5%
Dreptul la dezvoltare	1,6%	5,8%	
Dreptul la informare	1,6%	4,7%	
Dreptul la un trai decent		2,3%	8,3%
Dreptul la muncă		2,3%	6,7%
Dreptul de a fi respectat		1,2%	5,0%
Alt drept	4,8%	1,2%	1,7%
NȘ/NR	3,3%	4,7%	6,7%

Într-o măsură mai mare *dreptul la educație* a fost menționat de către elevii, care studiază în ÎÎPT din sudul țării (83,3%), și mai puțin de către cei care studiază în Bălți (59,4%), de asemenea elevii care studiază în anul II de studii au menționat într-o măsură mai mare cu 10%, acest drept comparativ cu elevii din ceilalți ani de studii. *Dreptul la viață* a fost menționat într-o pondere mare de către elevii care au câte 16 ani (60%), elevii din anul I de studii (52,2%) și cei care studiază în ÎÎPT din sudul țării (50%), într-o pondere de circa 2 ori mai mică au menționat acest drept elevii cu vârsta de 18 ani (28,8%), elevii care studiază în anul de studii III sau IV (28,6%) și elevii care își fac studiile în ÎÎPT-urile din nordul țării (26,9%). Iar *dreptul la opinie* este menționat într-o pondere mai mare de elevii care își fac studiile în ÎÎPT-urile din centrul țării (62,5%), iar mai puțin au menționat acest drept elevii care își fac studiile în ÎÎPT-urile din nordul țării (23,1%), de asemenea fetele cunosc într-o pondere mai mare cu circa 15% decât băieții acest drept (vezi anexa, tabelul 3, 4).

După ce elevii au răspuns la întrebarea deschisă privind cunoașterea drepturilor copilului, ei au fost întrebați despre cunoașterea anumitor drepturi importante ale copiilor. Datele prezentate în tabelul 3 relevă că într-o pondere de 98,1%, elevii cunosc că un copil are dreptul la *nume* și la *cetățenie*, 97,1% susțin că copiii *au dreptul la condiții care să-i permită creșterea și dezvoltarea*, 96,6% din elevii consideră că ***orice copil indiferent de starea lui de sănătate are dreptul să obțină o profesie/ meserie***. Orice copil are *dreptul să fie iubit* este opinia a 96,1% din elevii, iar circa 95% din ei susțin că copilul are dreptul să *fie informat despre lucrurile care îl privesc, să-și spună propria părere față de lucrurile care îl privesc și să-i fie ascultată părerea în luare deciziilor care îl privesc*. Iar 87,4% din elevii susțin că copilul nu trebuie să *fie bătut*.

Tabelul 3. Drepturile copiilor cunoscute de elevii ÎÎPT (întrebare închisă)

	Da	Nu	NȘ/NR
La un nume	98,1%	0,5%	1,4%
La cetățenie	98,1%	0,5%	1,4%
Să aibă condiții care să-i permită creșterea și dezvoltarea	97,1%	1,4%	1,4%
Să obțină o profesie/ meserie chiar dacă are o problemă de sănătate (invalid)	96,6%	1,4%	1,9%
Să fie iubit	96,1%	2,4%	1,4%
Să fie informat despre lucrurile care îl privesc	95,7%	2,9%	1,4%
Să-și spună propria părere față de lucrurile care îl privesc	95,2%	3,4%	1,4%
Să-i fie ascultată părerea în luare deciziilor care îl privesc	95,2%	3,4%	1,4%
Să nu fie bătut	87,4%	11,1%	1,4%

Conform datelor din acest tabel, dreptul privind *obținerea unei profesii/ meserii indiferent de starea de sănătate a copilului* este în top 5 cele mai bine cunoscute drepturi în opinia

elevilor. Elevii care studiază în cadrul ÎÎPT sunt conștienți de faptul că există în societate și copii cu diferite tipuri de dizabilitate, care ar putea și trebuie să studieze în aceeași instituție cu ei, pentru a obține o profesie.

Mai mulți specialiști și experți intervievați în cadrul studiului calitativ au menționat că dreptul copiilor la educație în cadrul instituțiilor de învățământ profesional tehnic este prevăzut și respectat de mai multe acte normative naționale și internaționale, precum **Constituția Republicii Moldova, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Declarația Drepturilor Copilului, Convenția Europeană a Drepturilor Omului** etc. De asemenea, aceștia au menționat că toate aceste acte normative prevăd și dreptul copiilor cu dizabilități/ CES la educație în cadrul ÎÎPT.

*„Moldova a ratificat **Convenția Internațională a Drepturilor Copilului**, astfel ea garantează accesul fiecărui copil la studii precum în instituțiile preșcolare, școlare așa și în cele profesional tehnice [colegiu, școli profesionale]. Dacă am face trimitere la proiectul **Educația pentru toți** din anii 2011–2012, acolo se spune despre crearea unui mediu favorabil [social și fizic] în toate instituțiile de învățământ, pentru ca fiecare copil să poată avea acces.” (1IA, cadru didactic)*

*„Formal este asigurat [dreptul la educație] pentru că există în legea învățământului, în codul educației, legea nouă a învățământului și în noul cod al educației există această declarație - **toți copiii au dreptul la educație la toate nivelurile indiferent la care ei vor să aspire.**” (1IA, expert)*

„Accesul în sistemul de învățământ profesional tehnic este asigurat tuturor persoanelor și cadrul legal prevede acest lucru: fără discriminare, toți absolvenții treptei gimnaziale și liceale au acces în sistemul de învățământ tehnic.” (2IA, expert)

O parte din participanții la studiul calitativ este de părere că dreptul la educație este asigurat tuturor copiilor, persoanelor care și-au păstrat abilitățile mintale și sunt în stare să învețe și să profeseze o activitate. Totodată, copilul cu dizabilități trebuie să ia în calcul faptul că profesia aleasă de el trebuie să fie compatibilă cu problema de sănătate pe care o deține, astfel încât pe viitor să poată activa și să-și câștige existența.

„Este asigurat [dreptul la educație] deoarece orice copil care și-a păstrat facultățile mintale poate beneficia de instruire în instituțiile de învățământ din Republica Moldova.” (5IA, cadru didactic)

„Este un drept fundamental al omului de a învăța pe tot parcursul vieții și de a decide traseul educațional, nu ar trebui să existe bariere în îmbrățișarea unei profesii la orice nivel, chiar și la nivel universitar.” (3IA, expert)

„Dreptul la instruire îl are fiecare copil indiferent de starea de sănătate a lui. În funcție de starea de sănătate el ar putea să-și aleagă o specialitate în dependență de problema de sănătate după care pe viitor să poată activa.” (5IA, manager ÎÎPT)

Pe lângă drepturile copiilor, elevii ÎIPT intervievați cunosc la fel de bine și care sunt drepturile/ obligațiile părinților față de copii, astfel prima cea mai cunoscută obligațiune este faptul că părinții trebuie să *supravegheze copilul*, fiind menționată de către 98,1% de elevi. De asemenea 93,2% din elevi consideră că părinții au obligația să *informeze copilul despre actele și faptele, care i-ar putea dăuna și să ia în considerare opinia acestuia*, 92,8% consideră că părinții trebuie să *întreprindă toate măsurile necesare pentru respectarea drepturilor copilului său*, iar 92,3% sunt de părere că părintele trebuie să *stimuleze/ susțină copilul să continue studiile, pentru a obține o profesie/ meserie chiar dacă are o problemă de sănătate (invalid)* și doar 88% din elevi sunt de acord cu faptul că părinții trebuie să *respecte viața privată și secretele copilului*. Pe lângă toate aceste obligațiuni la care sunt supuși părinții să le respecte, elevii au fost contra faptului că părinții trebuie să *oblige elevul să învețe prin bătaie și alte acțiuni de impunere care îi pot afecta sănătatea*, astfel 95,2% din elevi nu sunt de acord cu afirmația dată.

Tabelul 4. Cunoștințele elevilor despre drepturile/ obligațiile părinților față de copii

	Da	Nu	NȘ/NR
Să supravegheze copilul	98,1%	1,0%	1,0%
Să informeze copilul despre actele și faptele care i-ar putea dăuna și să ia în considerare opinia acestuia	93,2%	5,3%	1,4%
Să întreprindă toate măsurile necesare pentru respectarea drepturilor copiilor	92,8%	6,3%	1,0%
Să stimuleze/ susțină copilul să continue studiile, pentru a obține o profesie/ meserie chiar dacă are o problemă de sănătate (invalid)	92,3%	4,8%	2,9%
Să îi respecte viața privată, secretele	87,9%	10,1%	1,9%
Să oblige elevul să învețe prin bătaie și alte acțiuni de impunere care îi pot afecta sănătatea	3,4%	95,2%	1,4%

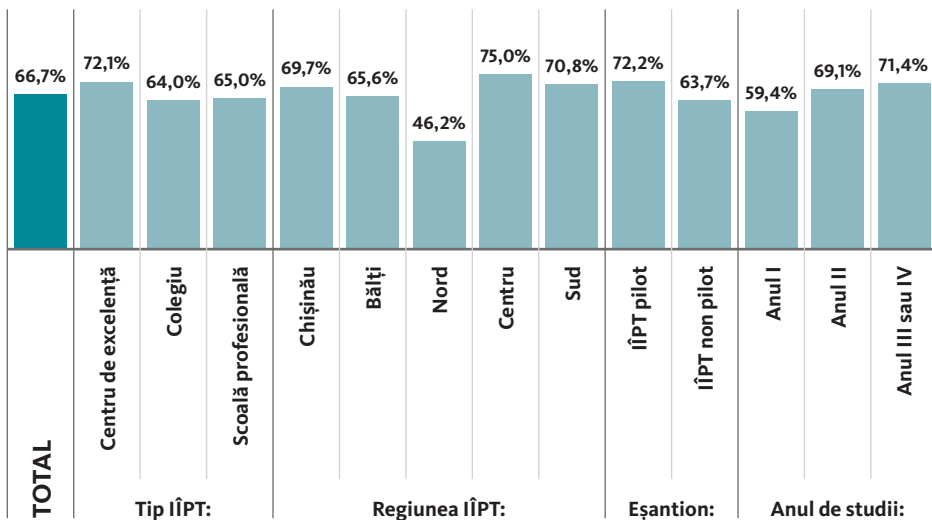
Datele tabelului de mai sus demonstrează că elevii din ÎIPT sunt deschiși și pregătiți să studieze împreună cu copiii care au probleme de sănătate. Iar părinții au rolul de a-i stimula și susține pe acești copii cu dizabilități pentru a continua studiile și pentru a obține o profesie. De această părere sunt și unele cadrele didactice din cadrul ÎIPT care au fost intervievate.

„Este greu ca părinții să-și motiveze copilul că el este la fel ca toți și că trebuie să meargă să învețe. Dar cred că părinții ar trebui totuși să conștientizeze și să-și motiveze copiii.”
(2IA, cadru didactic)

Sursele de informare despre drepturile copilului

Sursele de informare privind drepturile copilului sunt diferite, dar una din principalele surse de informare rămâne a fi participarea elevilor la diverse seminare, trainin-guri desfășurate la această temă. Conform datelor din figura 4, ponderea elevilor care au menționat că au participat la careva lecții sau seminare cu tematica „drepturile copilului” este destul de mare, circa 2/3 din elevi (66,7%) au menționat că au participat la astfel de seminare/ lecții. Cei mai mulți dintre elevii care au participat la seminare/ lecții cu privire la „drepturile copilului” studiază în ÎIPT din centrul țării – 75%, iar la polul opus sunt elevii din nordul țării, dintre care doar 46,2% au participat. De asemenea o rată înaltă a celor care au participat sunt elevii din instituțiile pilot cu 72,2% dintre elevii care au participat, iar din celelalte instituții au participat cu 8% mai puțini, tot cu 8% sunt mai puțini și elevii care studiază în colegii, comparativ cu cei care studiază în centrele de excelență și au participat într-o pondere de 72,1%. Elevii din anul III sau IV au participat la seminare într-o pondere mai mare decât cei din anul de studii I cu circa 12%.

Figura 4. Ponderea elevilor care au participat la vreo activitate (lecție, seminar) cu tematica „drepturile copilului”

Circa 85% dintre elevii intervievați susțin că își *cunosc drepturile și că acestea sunt în mare parte respectate*, 9,2% susțin că *cunosc drepturile, dar în mare parte acestea nu sunt respectate*, iar 5,3% din elevi susțin că *nu-și cunosc suficient sau deloc nu-și cunosc drepturile*. Ponderea elevilor care au menționat că au participat la seminare/ lecții despre „drepturile copilului”, își cunosc drepturile și le sunt respectate într-o măsură mai mare decât elevilor care nu au participat la aceste seminare.

Figura 5. Gradul de cunoștință a drepturilor și nivelul de respectare a acestora în opinia elevilor

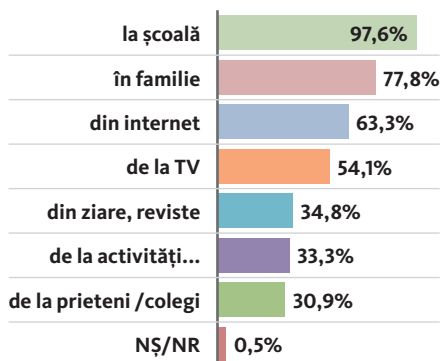
îmi cunosc drepturile și acestea îmi sunt respectate	48,8%
îmi cunosc drepturile și în mare parte acestea îmi sunt respectate	36,2%
îmi cunosc drepturile, dar în mare parte acestea nu-mi sunt respectate	9,2%
nu-mi cunosc suficient drepturile	4,8%
nu-mi cunosc deloc drepturile	0,5%
NȘ/NR	0,5%

Conform datelor din Anexă, tabelul 18, drepturile nu sunt cunoscute și respectate într-o pondere mai mare la elevii care studiază în școli profesionale – 23,3%, elevii care au peste 19 ani – 20%, elevii care sunt al II-lea an de studii – 19,1%, elevii de gen masculin – 18,03%, elevii care studiază în instituțiile din Chișinău – 16,5%, și cei care au mediul de reședință în mediul urban – 16%. Astfel aproximativ acesta ar fi portretul elevilor cărora nu le sunt respectate drepturile.

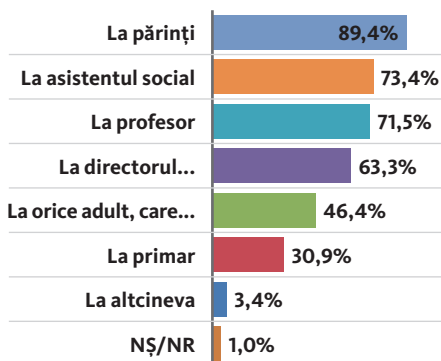
Drepturile copiilor este o tematică des abordată în instituțiile de învățământ general unde se pun bazele dezvoltării copiilor. În special despre drepturile copiilor se discută la orele de dirigenție sau la Educația civică, însă odată cu procesul de incluziune a elevilor cu CES în instituțiile de învățământ de masă, asupra acestei tematici se atrage o atenție mai sporită. Fapt demonstrat și de datele din figura 6 de mai jos unde practic toți elevii intervievați au auzit despre drepturile copiilor *de la școala în care au studiat*, iar în figura 7 este indicat de 71,5% dintre elevi, că un copil căruia i-au fost încălcate drepturile se poate adresa *profesorului* pentru a soluționa problema, iar 63,3% dintre elevi susțin că copii se pot adresa *direct directorului instituției de învățământ*. O altă sursă destul de importantă privind informarea despre drepturile copiilor este *familia*, menționată de circa 77,8% dintre elevi, iar majoritatea elevilor 89,4%, au menționat faptul că copiii se pot adresa *părinților* atunci când le sunt încălcate drepturile. Circa 2/3 dintre elevi (63,3%) se informează din surse precum internet, circa jumătate dintre elevi se informează de la televiziune, iar câte 1/3 dintre elevi din alte surse precum ziare, reviste, din activitățile diferitor ONG-uri sau de la prieteni/ colegi.

Din datele analizate mai sus, ajungem la concluzia că școala și familia sunt sursele din care copiii se informează într-o pondere mai mare și sunt sursele în care au încredere, deoarece în cazul în care le sunt încălcate careva drepturi ei apelează la părinți, asistent social, profesor, director al instituției de învățământ pentru a rezolva problema. Dacă aceste surse și-ar unifica forțele, ar conlucra în aceeași direcție și ar veni cu același mesaj către copiii, atunci aceștia vor accepta mesajul, vor înțelege situația altor copiii care o duc mai greu din punct de vedere socio-economic sau care au o problemă de sănătate și până la urmă vor accepta acești copii, îi vor respecta, iar procesul de incluziune se va realiza cu succes la toate etapele începând cu grădinița, școala, instituțiile de învățământ profesional tehnic sau superior și finisând cu schimbarea modului de gândire care există în societate.

Figura 6. Sursele de informare a elevilor din ÎIPT despre drepturile copiilor

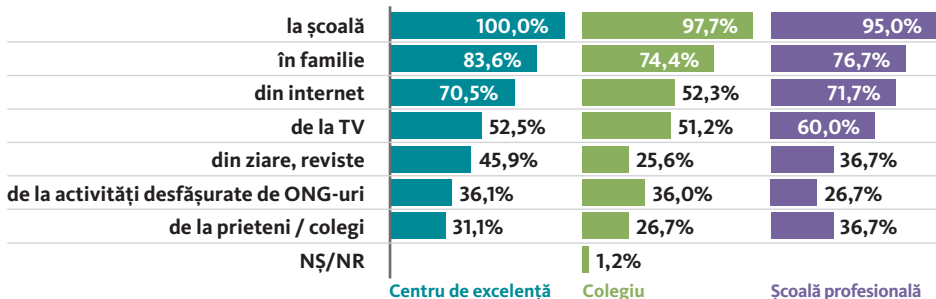

Figura 7. Sursele de susținere/ajutor pentru copiii cărora le-au fost încălcate drepturile

Sursele de informare a elevilor din instituțiile ÎIPT cercetate sunt puțin diferite în funcție de tipul ÎIPT, în care elevul studiază la moment. Astfel elevii care studiază în școlile profesionale cu 5% mai puțin se informează/ s-au informat despre drepturile copiilor de la școală, comparativ cu elevii din centrele de excelență care s-au informat în proporție de 100% în instituțiile de învățământ general. De asemenea elevii din centrele de excelență se informează/ s-au informat într-o măsură mai mare privind drepturile copiilor din *familie* 83,6%, iar ponderea celor din colegii și școli profesionale fiind cu 9% și respectiv 7% mai mică. După cum datele indică în figura de mai jos elevii din școlile profesionale se informează/ s-au informat într-o măsură mai mare despre drepturile copiilor din surse precum *internet* 71,7%, care are o pondere mai mare cu aproximativ 20% decât elevii din colegii care se informează din această sursă. De asemenea cu aproximativ 8% și 9% mai mulți elevi din școlile profesionale se informează/ s-au informat de la *televiziune* (60%) comparativ cu elevii din celelalte instituții. Iar elevii din centrele de excelență se informează din *ziare* și *reviste* despre drepturile copiilor cu 20% mai mult decât elevii din colegii și cu 10% mai mult decât cei din școlile profesionale.

Figura 8. Sursele de informare a elevilor din ÎIPT despre drepturile copiilor, după tipul instituției de învățământ

Conform datelor din Anexă, tabelul 6, drepturile copiilor se referă la toți copiii din lume care au sub 18 ani au menționat marea majoritate a elevilor 97%. Iar 89% din elevi susțin că părinții sunt persoanele responsabile de creșterea și educarea copiilor, în jur de 8% din elevi sunt de părere că statul este cel care trebuie să fie responsabil de creșterea și educarea copiilor, 0,5% din elevi sunt de părere că profesorii, iar 1% consideră că de creșterea și educarea copiilor trebuie să fie responsabili în aceeași măsură părinții, statul cât și profesorii cu instituția de învățământ.

Figura 9. Persoana sau instituția responsabilă pentru creșterea și dezvoltarea copiilor

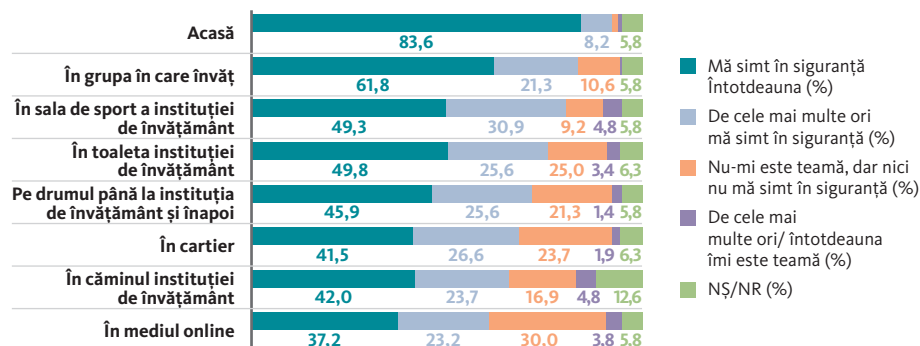

II. COMPORTAMENTE ȘI ATITUDINI ÎN CADRUL ÎIPT

Relațiile elev-elev în cadrul ÎIPT și nivelul de siguranță a elevilor

Pentru o dezvoltare morală, intelectuală și psihologică pozitivă copiii au necesitatea de a fi în siguranță. Iar nivelul de siguranță este diferit în funcție de locul aflării copilului la momentul dat. De aceeași părere sunt și elevii intervievați, circa jumătate dintre ei se simt în siguranță întotdeauna sau de cele mai multe ori peste tot, indiferent de locul în care se află. Cei mai mulți elevi se simt în siguranță acasă, doar 1% dintre elevi au menționat că acasă nu se simt în siguranță ci dimpotrivă le este teamă. Al doilea loc unde elevii se simt în siguranță este grupa în care învață, în grupă se simt în siguranță circa 8 din 10 elevi. Tot atâția elevi se simt în siguranță și în sala de sport a instituției de învățământ, doar că crește puțin ponderea celor cărora în sala de sport le este teamă 4,8%. 3/4 dintre elevi se simt în siguranță în veceul instituției de învățământ, 15% din elevi nu simt nici teamă, dar nici nu pot afirma că se simt în siguranță în veceu, iar 3,4% dintre elevi susțin că le este teamă în acest loc. 70% dintre elevi se simt în siguranță pe drumul până la instituția de învățământ, iar circa 1/5 dintre elevi nu simt nici teamă, dar nici siguranță. În jur de 2/3 dintre elevi au menționat că se simt în siguranță în cartier și în căminul instituției de învățământ. Iar 60% dintre elevi consideră că de cele mai multe ori/ întotdeauna se simt în siguranță în mediul online, alți 30% însă susțin că nu simt nici teamă, dar nici nu se simt în siguranță când se află în mediul online.

Figura 10. Gradul de siguranță al elevilor în locurile des accesate de către aceștia

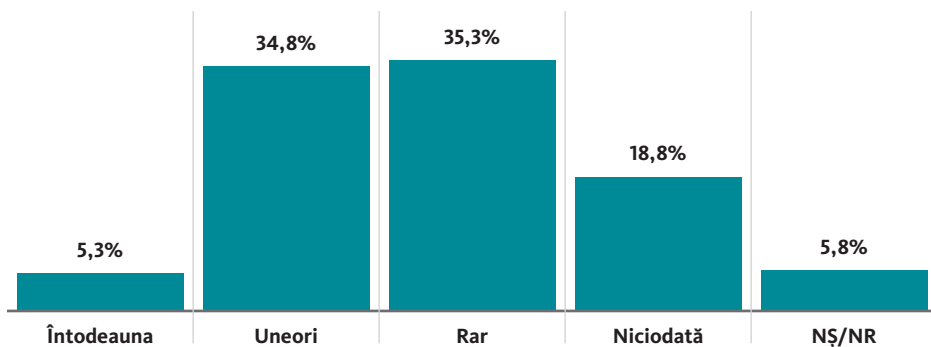
Unii intervievați au menționat în cadrul interviurilor individuale că copii cu dizabilități mintale sau alte dizabilități severe nu sunt deloc în siguranță din momentul când a părăsit domiciliul. Într-o instituție de învățământ din Chișinău mai mulți copii cu dizabilități au fost amăgiți să cumpere în credit telefoane pe numele lor, iar cei care i-au manipulat au luat bunurile și au dispărut. Atât administrația instituției cât și părinții s-au arătat indignați de acest fapt și au pornit apelat la organele de ordine.

„Ei pornesc de la o etapă de unde au fost sub tutelă, la libertate, și nu cunosc cum și unde e direcționat, eu am avut anul acesta mari conflicte cu ei, pentru că venind din izolare, au fost amăgiți, au cumpărat de 30.000 lei gadgeturi prin amăgeală, iar acum umblăm prin procese de judecată, deci ei nu sunt pregătiți bine de viață.” (4IA, manager ÎIPT)

„Jumătate din copii din școală care au dizabilități, au fost duși de o persoană la orange, acolo ei au procurat telefoane în credit, iar mai apoi s-a identificat că au fost amăgiți, telefoanele li s-au luat și acum ei trebuie să achite sume enorme la Orange, acum li s-a deschis dosar penal.” (6IA, părinte copil cu CES)

Deși nivelul de siguranță al elevilor intervievați este destul de înalt, totuși vedem că există o pondere destul de ridicată a agresivității între elevi. Circa $\frac{3}{4}$ dintre elevi au menționat că sunt cazuri când elevii sunt agresivi unul față de altul, aproximativ 40,1% din elevi susțin că elevii sunt agresivi unul față de altul întotdeauna/ uneori, iar 35,3% consideră că rar apar momente când elevii sunt agresivi unul față de altul. Doar 18,8% dintre elevi au menționat că niciodată nu a observat agresivitate între elevi.

Figura 11. Ponderea elevilor care consideră că elevii sunt agresivi unul față de alții

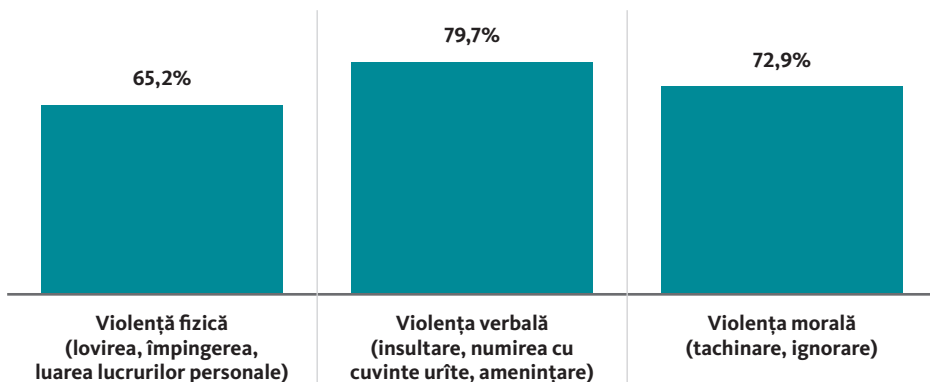

Gradul înalt de agresivitate existent în rândul elevilor ÎIPT, este demonstrat și în figura 12. Astfel elevii au fost întrebați *cât de des au observat cum alți elevi aplică diferite forme de violență asupra altor copii mai slabi* (indicate în tabelul 5 de mai jos). Cel mai des întâlnit tip de violență, indicat de elevi este *violența verbală* (prin care se subînțelege toate cazurile când elevii au văzut cum alți elevi au fost insultați, numiți cu cuvinte urâte sau amenințați în ultimele 12 luni), circa 79,7% dintre elevi în ultimele 12 luni au fost martori la astfel

de situații. 72,9% dintre elevi au fost martorii *violenței morale* (atunci când unii elevi sunt supuși unor situații de tachinare, ignorare sau încercări de a întoarce prietenii, colegii împotriva lor). Iar 65,2% dintre elevi au văzut cum unii elevi în ultimele 12 luni au fost loviți, împinși, sau li s-au luat lucrurile personale, care poate fi catalogată ca *violență fizică*.

Figura 12. Tipurile de violență aplicate de către unii elevi față de alți elevi mai puțin influenți sau mai slabi

Circa 2/5 dintre elevi (46,8%) au menționat că văd des, cel puțin o dată pe lună cum unii elevi sunt numiți cu cuvinte urâte, 36,7% dintre elevi văd cum cel puțin o dată pe lună cineva răspândește zvonuri despre unii elevi. Câte 33% dintre elevi au observat cum unii elevi se strâmbă sau insultă alți copii mai slabi. Mai puțin elevi observă cel puțin o dată pe lună cum cineva încearcă să întoarcă prietenii/ colegii împotriva altor elevi – 16,4%, de asemenea 15% din elevi văd lunar cum cineva ia lucrurile personale ale altor elevi, iar 11,5% văd cum unii elevi sunt loviți cu mâna sau piciorul. Doar 14,5% dintre elevi au menționat că niciodată în ultimele 12 luni nu au observat vreo una din inegalitățile descrise mai sus, restul elevilor 85,5% au observat cel puțin una din inegalități.

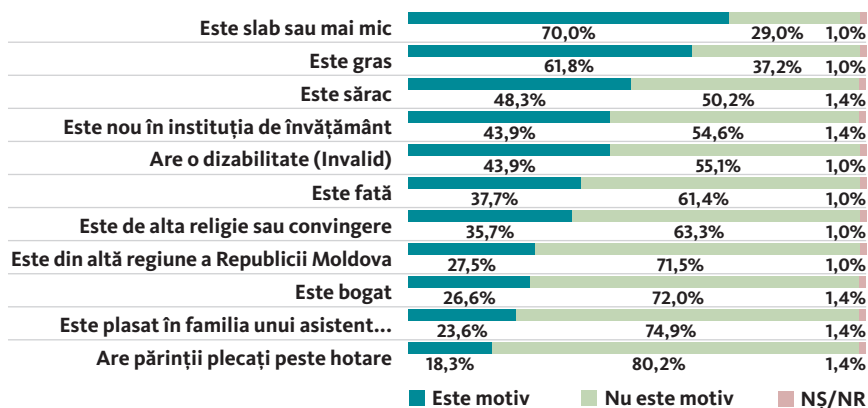
Tabelul 5. Modurile în care unii elevi agresează alți elevi mai slabi

	Niciodată	O dată sau de două ori pe an	Lunar	Săptămânal	Zilnic	NȘ/NR
Spunându-le lucruri urâte	32,4%	19,3%	20,8%	10,1%	15,9%	1,4%
Strâmbându-se la ei	36,2%	29,5%	15,0%	8,2%	10,1%	1,0%
Împingându-i	38,2%	32,9%	14,0%	5,3%	8,2%	1,4%
Ignorându-i	38,2%	32,4%	10,1%	9,7%	9,2%	0,5%

	Niciodată	O dată sau de două ori pe an	Lunar	Săptămănal	Zilnic	NȘ/NR
Răspândind zvonuri despre ei	40,6%	21,7%	14,0%	11,6%	11,1%	1,0%
Insultându-i	42,5%	21,7%	10,1%	9,7%	14,0%	1,9%
Încercând să întoarcă prietenii împotriva lor	57,0%	25,1%	5,3%	7,2%	3,9%	1,4%
Tachinându-i	60,9%	17,9%	8,2%	4,3%	6,8%	1,9%
Amenințându-i	61,8%	18,4%	10,1%	4,3%	3,9%	1,4%
Lovindu-i cu mâna sau cu piciorul	62,3%	24,6%	4,8%	4,3%	2,4%	1,4%
Luându-le lucruri	68,1%	15,5%	6,8%	4,8%	3,4%	1,4%

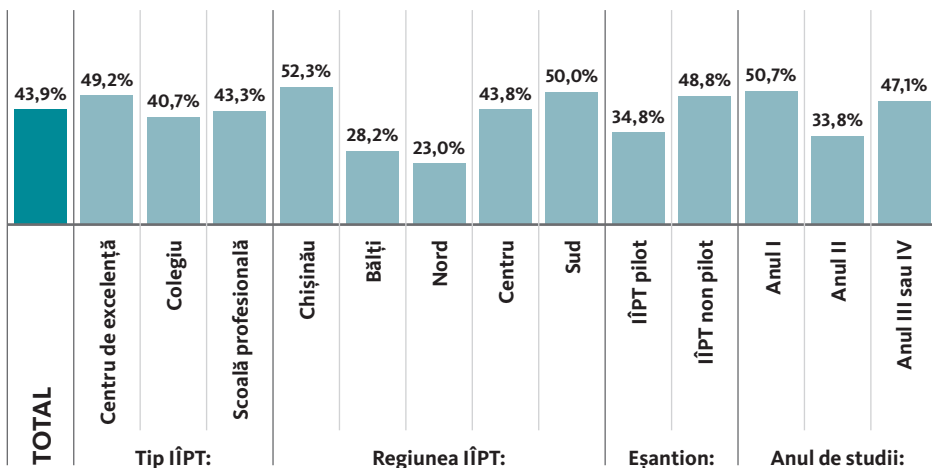
Conform datelor analizate mai sus pe parcursul unui an de studii, circa 85% din elevi au observat diferite ilegalități, care se înlăptuiesc de către unii elevi asupra altora. Motivele unui astfel de comportament la fel sunt diferite în opinia elevilor, însă cel mai des întâlnite motive sunt faptul că victima este un elev *slab sau mai mic* ca an de studii, acest motiv a fost invocat de către 70% dintre elevi, de asemenea 62% dintre elevi au menționat că diferitor tipuri de violență mai sunt supuși elevii *grași*, aproape jumătate dintre elevi (48,3%) consideră că un motiv este faptul că elevul este dintr-o familie *săracă*. Câte 2/3 dintre respondenți (43,9%) consideră că unui astfel de comportament sunt supuși *elevii noi care vin să studieze în instituție și elevii care au un grad de dizabilitate*. Circa 1/3 dintre elevi au menționat că pot apărea situații când elevii sunt supuși unui comportament neadecvat din partea altor elevi doar din motivul că este elev de *gen feminin* sau *are altă religie*. Mai puțin sunt obișnuiți elevii ai căror *părinți sunt plecați peste hotare* – 18,3%.

Figura 13. Motivele comportamentului neadecvat asupra unor elevi, în opinia elevilor

Cei 43,9% dintre elevii care au menționat că *dizabilitatea* poate fi un motiv care ar conduce la apariția unui comportament neadecvat din partea altor elevi sunt în cea mai mare parte elevii care studiază în centrele de excelență 49,2%, acest fenomen este destul de răspândit în rândul elevilor care își fac studiile în ÎIPT din Chișinău – 52,3%, mai puțin fiind răspândit la Bălți și în instituțiile din nordul țării unde doar 28,2% și 23% dintre elevi au menționat acest lucru. De asemenea se observă o diferență de 14% între instituțiile care sunt ÎIPT pilot în procesul de incluziune și cele care nu sunt instituții pilot. În primul și în al III-lea an de studii ponderea celor care au menționat că dizabilitatea este un motiv de violență asupra elevilor este mai înaltă cu 15%-17% decât a elevilor din anul II.

Figura 14. Dizabilitatea, motiv pentru a beneficia de un comportament neadecvat din partea altor elevi

Totodată, în cadrul studiului calitativ, s-a accentuat că agresivitatea între elevi nu este un lucru observat de cadrele didactice și managerii ÎIPT. Ei susțin că în instituțiile lor copii cu dizabilități sunt tratați bine de către ceilalți copii, se ajută reciproc și chiar se împrietenesc.

„Față de copiii care au o anumită dizabilitate, eu nu am observat niciodată și nici nimeni nu s-a adresat cu asemenea plângere...” (1IA, cadru didactic)

„Până la moment nu au fost situații când cineva să râdă de alți copii, eu din contra am observat că cu asemenea copii care au problemă de sănătate se împrietenesc mai mult, se ajută.” (2IA, cadru didactic)

„Copiii niciodată nu se arată cu degetul unul pe altul, sau să vorbească urât despre cineva, că el nu este așa ca tine, nu știu cum se face, dar aici la aceasta nu atragem atenția.” (4IA, manager ÎIPT)

Conform datelor din tabelul de mai jos, *profesorii sunt actorii care ar trebui să facă tot posibilul pentru a stopa agresivitatea și violența în instituțiile de învățământ, pedepsindu-i pe cei vinovați*, de această părere sunt majoritatea elevilor – circa 80%. În jur de 28% dintre elevi sunt de acord *că este normal ca elevii să se certe între ei în cadrul ÎIPT și că ar trebui să fie lăsați să-și rezolve singuri problemele*, iar 69,6% dintre elevi nu sunt de acord cu această afirmație. Doar 1 din 10 elevi (8,7%), este de acord cu afirmația precum *că este normal ca elevii să se necăjească unii pe alții în instituția de învățământ și nu se poate face nimic pentru a schimba această situație*, iar 89,4% din elevi nu sunt de acord cu afirmația dată și consideră că în situații de conflict elevii nu trebuie lăsați baltă, dar este necesar de a se discuta cu ei și de a rezolva neînțelegerea în mod pașnic.

Tabelul 6. Gradul de acceptare a diferitor afirmații referitor la violența în ÎIPT

	În dezacord total	Oarecum în dezacord	Oarecum de acord	Total de acord	NȘ/NR
Profesorii ar trebui să facă tot posibilul pentru a stopa agresivitatea și violența în instituțiile de învățământ, pedepsindu-i pe cei vinovați	8,2%	8,2%	36,2%	45,9%	1,4%
Este normal ca elevii să se certe între ei în cadrul instituției în care învață; ar trebui să-i lăsăm să-și rezolve singuri problemele	42,5%	27,1%	20,8%	7,2%	2,4%
Este normal ca elevii să se necăjească unii pe alții în instituția de învățământ; nu se poate face nimic pentru a schimba aceasta situație	78,3%	11,1%	4,8%	3,9%	1,9%

În situațiile de conflict între elevi, cadrele didactice sunt cei care trebuie să reacționeze imediat pentru a stopa aceste situații de conflict și pentru a rezolva probleme pe cale amiabilă. Majoritatea cadrelor didactice și managerii ÎIPT, care au participat la studiu au menționat că ei se străduie să nu ajungă până la situații de conflict, discriminare și au discuții cu elevii la orele de dirigiență, unde le explică copiilor cum trebuie să se comporte, ce atitudine corectă trebuie să aibă față de elevul/ elevii cu dizabilități din grupa sau instituția de învățământ.

„La început chiar de la prima oră de dirigenție, Doamna diriginte știind cazul, observând din primele zile probleme apărute, a organizat o ora de dirigenție fără ea [fata cu probleme de sănătate], doar cu ceilalți copii, și le-a explicat copiilor [iată avem o elevă, vă rog să aveți o altă atitudine], le-a explicat, că ea este la fel ca voi, le-a explicat copiilor ce comportament trebuie să aibă față de ea.” (1IA, manager ÎİPT)

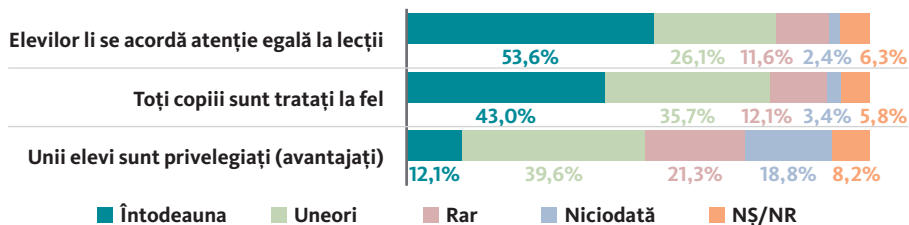
„Noi toți, începând cu administrația, profesorii și maștrii ne străduim să unim copii, noi am avut cu copiii ore de dirigenție despre toleranță, unde le-a fost explicat, care trebuie să fie atitudinea față de acești oameni/ copii în stradă și în școală/ grupă.” (2IA, cadru didactic)

„Noi când facem cunoștință și începem să discutăm despre principiile de lucru a asistenței sociale: umanitate, nediscriminare etc. Și atunci când noi vorbim despre asta și copiii înțeleg care este importanța acestui cuvânt și ce ar însemna aceasta pentru ei, deja înțeleg că trebuie să accepte oricare persoană așa cum este indiferent de naționalitate, culoare a pielii, religie, dizabilitate etc.” (2IA, cadru didactic)

Relațiile elev-cadru didactic în cadrul ÎİPT

Reușita elevilor în cadrul unei instituții de învățământ depinde într-o pondere semnificativă de relația care există între elev și profesor. Cu cât relația dintre elev-profesor este mai bună, cu atât crește potențialul elevului și dorința de studiu la obiectul predat de acest profesor. În figura de mai jos sunt reprezentate câteva situații, care descriu direct situația dintre elevi și profesori. Astfel, în jur de 80% dintre elevi au menționat faptul că *elevilor li se acordă atenție egală la lecții (întotdeauna 53,6% și uneori 26,1%)* și tot atâția elevi consideră că *toți copiii sunt tratați la fel (întotdeauna 43% și uneori 35,7%)*, circa câte 12% din elevi consideră că *rare* elevilor li se acordă atenție egală la lecții și *rare* elevii sunt tratați la fel, iar 2,4% susțin că *niciodată* elevilor nu li se acordă o atenție egală, iar 3,4% - *niciodată* elevii nu sunt tratați la fel. Datele analizate indică faptul că atitudinea profesorilor este aceeași față de toți elevii, de aceeași părere sunt și managerii celor 79,2% din ÎİPT din țară³, care consideră că elevii cu CES trebuie să fie tratați în timpul cursurilor/ lecțiilor la fel ca și ceilalți elevi.

Figura 15. Atitudinea profesorilor față de elevi în timpul lecțiilor, în opinia elevilor

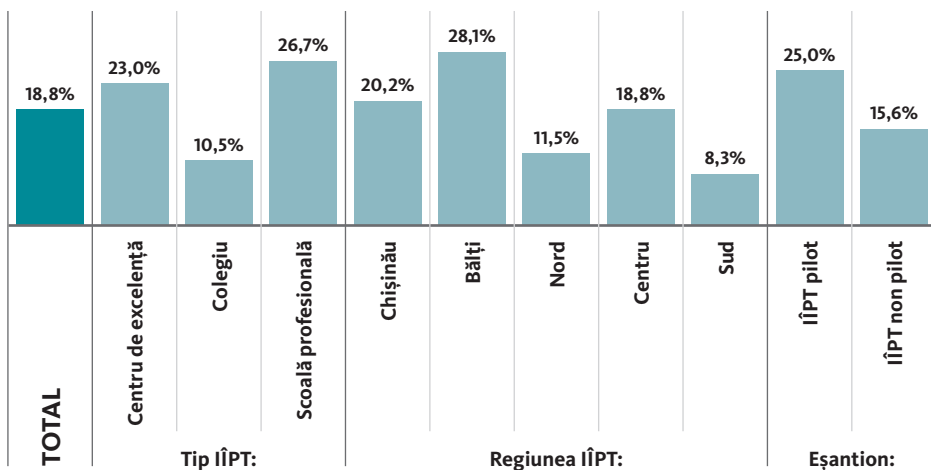

³ Date colectate în Fișa Statistică – care a fost completată de managerii instituțiilor de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova.

Jumătate dintre elevii intervievați susțin că *unii elevi sunt privilegiați (avantajați)* de către profesori (12,1% întotdeauna și 36,9% *uneori*), doar 18,8% dintre elevi au menționat că elevii niciodată nu sunt privilegiați de către profesori.

Conform opiniei celor 18,8% din elevi care au menționat că în instituția lor elevii niciodată nu sunt privilegiați, cei mai mulți sunt elevii din școlile profesionale în care circa 26,7% dintre elevi susțin că în instituția lor, profesorii nu privilegiază elevii, pe când în colegii este cea mai mică rată, 10,5% dintre elevii care au menționat că profesorii nu privilegiază elevii, ceea ce ar semnifica că cei mai privilegiați sunt elevii în colegii. O rată de peste 20% din elevii care au menționat că în instituțiile lor profesorii nu privilegiază niciodată elevii sunt cei din Bălți 28,1% și Chișinău 20,2%, iar instituțiile din sudul și nordul republicii au o rată mai înaltă a elevilor care susțin că profesorii totuși privilegiază elevii. De asemenea mai privilegiați sunt elevii din ÎIPT care nu sunt instituții pilot a procesului de incluziune.

Figura 16. Ponderea elevilor care au menționat că elevii niciodată nu sunt privilegiați de profesori

Majoritatea celor intervievați în cadrul studiului calitativ au menționat faptul că elevii cu CES care vor continua studiile în ÎIPT vor fi mai privilegiați pe motiv că până la moment elevii cu CES studiau după același program de studii, iar după introducerea procesului de incluziune acești copiii vor studia după un program special de studii. Totodată aceștia susțin că profesorii vor trebui să le acorde o atenție mai deosebită decât celorlalți copii și să lucreze prin metode mai speciale cu ei.

„La moment programa este una, fiindcă după nivelul intelectual ei pot învăța după programa dată, ei primesc o specialitate și ar trebui să însușească, toate temele, toate disciplinele de asta nu există o altă programă de studii, dar dacă discutăm despre dizabilități mintale, copilul nu va putea cu asemenea deficiențe să învețe la același nivel cu ceilalți copii, după acest program de studii propus de către minister.” (1IA, cadru didactic)

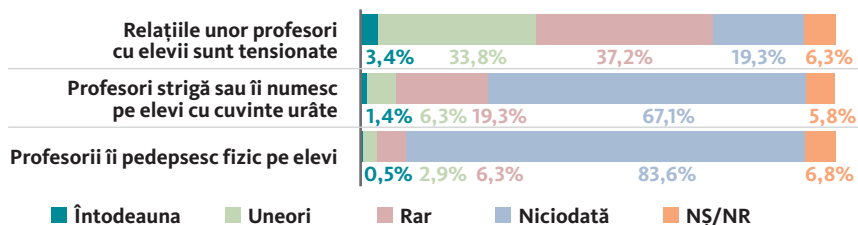
„Noi ca Masteri va trebui să le acordăm o atenție mai deosebită decât celorlalți copiii, fiindcă noi nu vom spune că lui ceva nu-i reușește, dar va trebui de creat pentru el asemenea condiții ca și lui tot să-i reușească precum și celorlalți copii.” (2IA, cadru didactic)

„Profesorul trebuie să le acorde o atenție mai deosebită, să le pregătească un lucru individual pentru ei.” (4IA, cadru didactic)

Chiar dacă mai sus elevii au menționat că profesorii au aceeași atitudine față de toți copiii din grupă, în figura de mai jos vedem că sunt frecvent întâlnite situații când relațiile unor profesori cu elevii sunt tensionate 74,4% (întotdeauna - 3,4%, uneori - 33,8%, rar - 37,2%), doar 19,3% din elevi au menționat că în cadrul instituției în care studiază nu sunt *niciodată* relații tensionate între profesori și elevi.

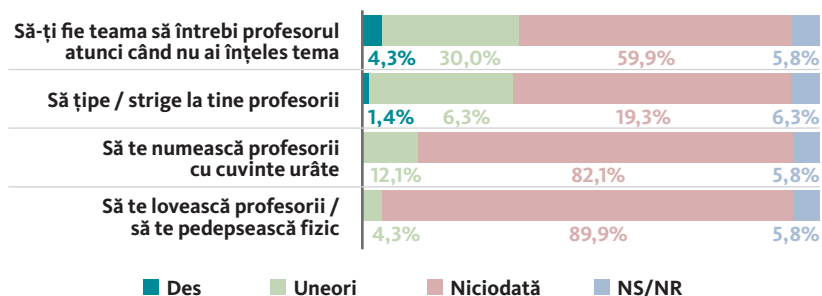
De asemenea vedem o pondere de circa 25% dintre elevi care au menționat că profesorii strigă sau îi numesc cu cuvinte urâte pe copii (1,4% - întotdeauna, 6,3% - uneori, 19,3% - rar), iar 2/3 dintre elevi au menționat că în instituția în care studiază ei, profesorii *niciodată* nu strigă sau numesc elevii cu cuvinte urâte. Practic 1 din 10 elevi a recunoscut că se mai întâmplă cazuri când profesorii îi pedepsesc fizic pe elevi (0,5% - întotdeauna, 2,9% - uneori, 6,3% - rar), iar 4/5 dintre elevi au menționat că în instituția în care studiază ei, profesorii *niciodată* nu pedepsesc fizic elevii.

Figura 17. Atitudinea profesorilor față de elevi

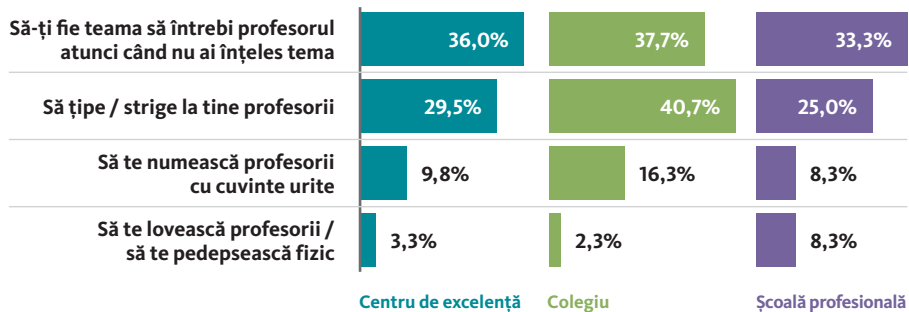
O bună parte din elevii care au menționat că în instituțiile unde studiază la moment aceștia se întâmplă cazuri, când profesorul strigă, numește cu cuvinte urâte sau agresează fizic un elev, au simțit asta pe propria piele. 4,3% dintre elevi au menționat că au fost cazuri când profesorul l-a pedepsit fizic sau l-a lovit pe el personal, 12,1% dintre elevi au menționat că profesorul i-a numit cu cuvinte urâte, iar 32,8% dintre elevi susțin că profesorul des sau uneori a țipat/ strigat la ei. Circa 1/3 dintre elevi afirmă că le este teamă să întrebe profesorul atunci când nu a înțeles tema.

Figura 18. Atitudinea profesorilor față de elevi, experiența personală a elevilor

Conform datelor din figura de mai jos elevii din școlile profesionale au fost într-o pondere mai mare cu circa 5%-6%, agresați fizic/ loviți de către profesori decât elevii din celelalte tipuri ÎIPT. Circa de 2 ori este mai mare ponderea elevilor din colegii (16,3%) care susțin că profesorii îi numesc cu cuvinte urâte, decât în restul instituțiilor. De asemenea în colegii este mai mare cu 10% - 15% ponderea elevilor, care susțin că profesorii țipă/ strigă la ei, comparativ cu centrele de excelență și școlile profesionale.

Figura 19. Atitudinea profesorilor față de elevi, experiența personală a elevilor, în funcție de tipul ÎIPT în care studiază

III. ATITUDINI CU PRIVIRE LA INCLUDEREA COPIILOR CU NEVOI SPECIALE

Rolul familiei în incluziunea copiilor cu CES în ÎIPT

Mai mulți respondenți participanți în cadrul studiului calitativ au remarcat importanța încurajării copiilor de către părinți pentru a continua studiile. Totodată, se atestă o lacună în informarea părinților/ îngrijitorilor privind motivele și/sau efectele pozitive ale obținerii unei profesii. Unii intervievaților susțin că este necesar ca acești părinți să se informeze, să discute cu cineva care îi poate îndruma/ ghida, precum cadrele didactice din învățământul general sau profesional tehnic. Alții sunt de părere că promovarea acestui subiect în mass-media prin diferite emisiuni de promovare a cazurilor de succes ar avea un impact benefic asupra percepției familiei privind continuarea studiilor. O parte din experții intervievați a menționat importanța abordării complexe în lucru cu părinții.

„Părinții trebuie motivați prin explicare/ comunicare prin care ei trebuie să înțeleagă că copiii lor vor avea un loc de muncă, după finisarea instituției date, iar încadrarea copilului într-un colectiv va aduce un beneficiu copilului. Iar motivarea cel mai mult vine de la profesori.” (3IA, cadru didactic)

„O motivare pentru părinți, ar fi că copilul nu va fi izolat de societate, iar integrarea în societate este un lucru foarte bun și important pentru copii.” (3IA, cadru didactic)

„Ar trebui ca cineva să vorbească cu dânsii, să le lămurească, să le spună că viitorul îi înaintea, din ce surse o să trăiască, o să supraviețuiască copilul acela, trebuie să învețe și statul tot să le acorde un loc de muncă.” (2IA, părinte copil fără CES)

„Pentru a avea motivație trebuie mai întâi să existe rezultate la alte persoane cunoscute sau să vadă la televizor situații când datorită studiilor persoana a reușit să-și îmbunătățească viața.” (1IA, cadru didactic)

„În primul rând trebuie de mediatizat exemple concrete, prin care se vede clar că copilul a studiat la instituție chiar dacă el slab vede sau merge greu. Trebuie mai multe exemple concrete și pozitive, altfel nu știu cum aș vedea motivarea.” (1IA, părinte copil cu CES)

„Trebuie să fie suport foarte mult, în primul rând trebuie de schimbat mentalitatea, unde trebuie să lucreze și comunitatea și Autoritatea Publică Locală, serviciile locale.” (4IA, expert)

Pentru a realiza cu succes procesul de incluziune și pentru a aduce la cunoștința părinților că copilul lor poate și trebuie să învețe, este necesar ca acești părinți să participe la niște formări în care să li se explice toate detaliile procesului de incluziune în ÎIPT. Experții puntează că seminarele sau mesele rotunde unde părinților li s-ar prezenta informații succinte, dar de valoare, care să fie orientate direct către conștientul părinților ar fi binevenite.

„Părinții trebuie de asemenea încadrați într-un proces de formare, pentru ei formările să nu fie atât de profunde și de cuprinzătoare ca pentru personalul didactic, dar anumite sesiuni de informare sigur că i-ar ajuta.” (1IA, expert)

„Ar trebui să existe un program de suport pentru părinți de la etapele cele mai incipiente. Atât de informare, cât și educare atunci când părintele își dorește acest lucru... ar trebui să se lucreze și cu părinții pentru ca ei să fie foarte conștienți despre potențialul propriului copil.” (3IA, expert)

„Familii care au un copil cu dizabilități, cred că de la început de când este copilul mic să fie permanent încadrate în activități de pregătire a copilului pentru incluziunea socială și profesională.” (4IA, expert)

În cadrul studiului calitativ au fost abordate cauzele care determină reticența familiilor de a asigura continuitate studiilor copiilor lor. Un impediment major în acest sens este situația financiară cu care se confruntă familiile copiilor cu dizabilități. Astfel acestea deseori evită ca copilul să continue studiile pe motiv că nu dețin suficiente surse financiare pentru a-l întreține. Printre cheltuielile de bază menționate sunt: nevoia de îmbrăcăminte și încălțăminte după sezon, asigurarea alimentației, cheltuieli de transport și desigur contractul de studii, dacă copilul nu se încadrează în acele 15% din locurile bugetare acordate copiilor din familii social vulnerabile și copii cu dizabilități.

„Lipsa resurselor financiare a părinților, sunt unii copiii care sunt invalizi sau din familii cu mulți copii și părinții nu pot să-i întrețină, iar bursa este foarte mică, fiindcă suma de 350 lei care li se acordă copiilor nu le ajunge... Cred că trebuie un ajutor chiar și vestimentar, să le dea acestor copiii...” (1IA, cadru didactic)

„Să beneficieze în primul rând de un suport financiar ca să poată să achite pentru serviciile unui supraveghetor, sau dacă nu sunt posibilități, atunci un părinte, sau o rudă, trebuie permanent să stea cu el.” (5IA, manager ÎIPT)

„Unii părinți care au copii cu dizabilități nu îl dau să învețe că nu au finanțe, dar sunt părinți care nu au nici sănătate ca să susțină copii să învețe, la noi în țară.” (1IA, părinte copil fără CES)

„O metodă de convingere este că la acești copii să le rezerveze locuri la buget ca să nu fie nevoiți să plătească contractele.” (2IA, părinte copil cu CES)

„Eu cred că cu familia aceasta trebuie să se ducă o discuție de la început, să li se aducă informație despre unde sunt instituțiile care i-ar putea ajuta, i-ar putea susține și presta servicii. Sunt foarte multe organizații nonguvernamentale care ar putea să-i ajute.” (4IA, expert)

Pe lângă problema financiară cu care se confruntă familiile, un alt aspect care încetează încadrarea copiilor în ÎIPT ține de securitatea copilului, care deja nu se va afla în instituția de învățământ din localitate, dar se va afla undeva în centrul raional sau în altă localitate unde este amplasată ÎIPT. În așa cazuri, părintele trebuie să fie sigur că copilul va fi în siguranță atât la căminul instituției de învățământ cât și în cadrul instituției nemijlocit. În vederea asigurării încrederii părintelui că mediul de studii este sigur pentru copilul lui, experții consideră că părintele trebuie să vadă personal condițiile de trai și de studii, precum și dacă îi sunt asigurate căi de acces în instituție, există un personal adăugător (cadru didactic de sprijin), care să-l ajute când copilul are nevoie și desigur părintele trebuie să aibă un acces necondiționat atât în cămin, cât și în cadrul instituției pentru a-și susține și ajuta copilul.

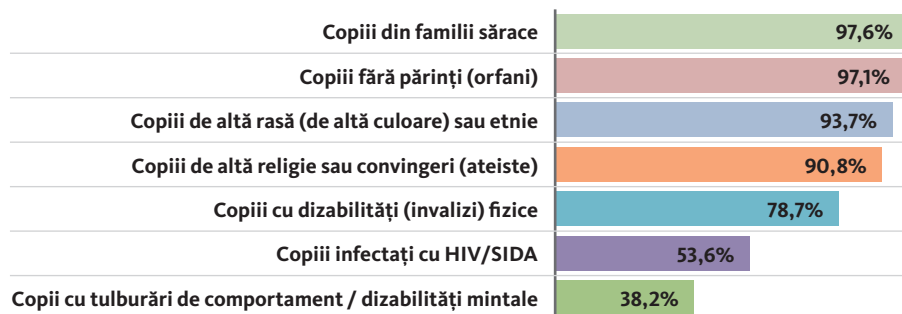
„Colegiile sau instituțiile de învățământ profesional tehnic sunt amplasate mai regional. În aceste cazuri ar trebui să existe și siguranța când copilul va rămâne acolo să existe un serviciu de suport, sau posibilitatea părinților de a se implica în viața de zi cu zi a copilului, ei trebuie să aibă certitudinea că copilul este în siguranță. De aceea este nevoie de orice serviciu pentru copil, el întotdeauna trebuie să presupună și componenta de suport pentru părinți: informare, implicare, procesul trebuie să fie în așa fel organizat ca părintele să fie implicat, el trebuie să înțeleagă de ce se face un pas în dreapta sau în stânga cu copilul lui” (3IA, expert)

Acceptarea în cadrul ÎIPT a elevilor din diferite categorii social defavorizate

La momentul desfășurării studiului, datele atestă că elevii din ÎIPT sunt toleranți vizavi de studierea alături de copii din familii social-vulnerabile și/sau cu dizabilități fizice. Totodată, se simte o reticență din partea acestora privind învățarea alături de copiii cu dizabilități mintale și/sau tulburări de comportament. Într-o mare măsură elevii ar accepta să învețe alături de copiii care provin din familii *social vulnerabile/ sărace* 97,6%, precum și cu *copiii fără părinți (orfani)* – 97,1%. De asemenea cu o pondere înaltă sunt acceptați *copiii de alte naționalități* – 93,7% și *copii care au alte religii* – 90,8%. În jur de 4/5 dintre elevi (78,7%) sunt gata să accepte să învețe alături de copii cu *dizabilități fizice*, ceea ce reprezintă o rată de acceptare destul de înaltă și asta datorită procesului de incluziune din instituțiile generale de învățământ, pe care le-au absolvit elevii ÎIPT și unde cunosc cazuri concrete, au învățat împreună, poate chiar au rămas și prieteni, acolo li s-au comunicat diferite informații referitor la acceptarea elevilor cu dizabilități în cadrul instituțiilor de învățământ, iar ei aplică aceste cunoștințe în practică. Doar jumătate dintre elevi (53,6%) ar accepta să învețe în ÎIPT cu *copiii care sunt infectați cu HIV/SIDA*.

Cel mai puțin acceptați sunt copiii cu *tulburări de comportament/ dizabilități mintale severe*, doar 38,2% dintre elevi ar fi gata să-i accepte în calitate de colegi.

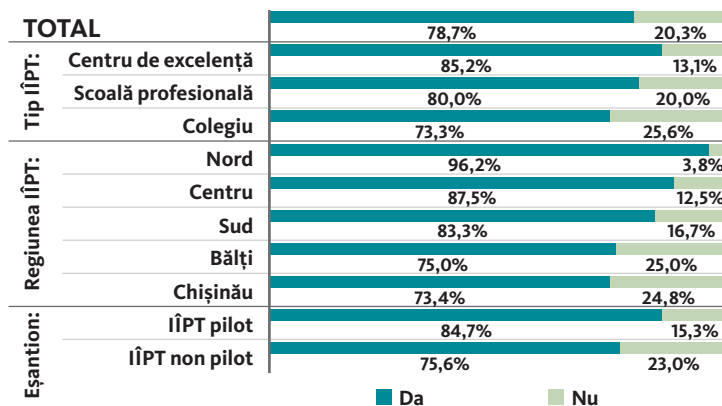
Figura 20. Acceptarea diferitor categorii de elevi în instituții de învățământ profesional tehnic

Majoritatea elevilor care au menționat că ar accepta să studieze împreună cu elevii care au dizabilitate sunt elevii din centrele de excelență – 85,2%, apoi elevii din școlile profesionale – 80% și doar 73,3% dintre elevii colegiilor ar accepta să studieze cu această categorie de copiii. Într-o măsură destul de mare elevii din ÎIPT din nordul țării 96,2% ar accepta să studieze alături de copiii cu dizabilități, de asemenea circa 85% din elevii instituțiilor din centrul și sudul țării, mai puțin ar accepta elevii instituțiilor din Bălți – doar 75% și cei din Chișinău – 73,4%.

De asemenea nivelul de acceptare a elevilor cu dizabilități în ÎIPT, este mai înalt de către elevii care studiază în instituțiile pilot a procesului de incluziune a elevilor CES. Ceea ce ar însemna că instituția deja a realizat careva activități privind procesul de incluziune, iar copiii sunt implicați în acest proces.

Figura 21. Tipurile instituțiilor de învățământ profesional tehnic elevii cărora acceptă sau nu acceptă să studieze împreună cu copiii care au dizabilități

Deși ponderea elevilor care ar accepta copiii cu dizabilități nu este încă la nivel maxim, totuși cadrele didactice și managerii ÎIPT consideră că elevii cu dizabilități, care la moment își fac studiile în instituția lor sunt acceptați de elevi, sunt tratați la egalitate cu ceilalți copii și nu sunt discriminați, dar dimpotrivă se ajută reciproc în special când este vorba de elevii care se deplasează în cărucior, unii elevii îi ajută să se deplaseze pe scări și să ajungă dintr-un cabinet în altul, astfel creându-se relații de prietenie de durată. Unii respondenți au menționat că aveau temeri privind acceptarea copiilor cu CES în instituția de învățământ, însă odată cu venirea acestor elevi, colegii i-au acceptat, demonstrând toleranță și deschidere.

„De la bun început în această grupă de anul întâi toți profesorii aveau o anumită frică deoarece nu am mai avut așa experiență, dar copiii uneori se comportă în afara așteptărilor, ei sunt foarte prietenoși se ajută unul pe altul.” (5IA, cadru didactic)

„Nu am observat ca să fie o diferență, ca să fie o discriminare între ei, între studenții care sunt perfecți și studenți cu dizabilități, toți se încadrează în societate și se încadrează în grupă, se stimează și după care devin chiar prieteni.” (4IA, manager ÎIPT)

„Nu se simte nici un moment de conflict, sau relații tensionate, eu nu văd nici o problemă. Ei și-au stabilit singuri un orar după care o ajută pe fata care este în cărucior, în fiecare zi, după fiecare lecție o ajută să se deplaseze de la etajul 1 până la 3 apoi de la etajul 3 la 2 și tot așa, la noi procesul de studii este pe cabinete.” (1IA, cadru didactic)

Părerile părinților care au participat la cercetare s-au împărțit în două categorii: unii părinți care au copii cu deficiențe locomotorii ușoare, vizuale sau auditive sunt de părere că copiii lor nu au probleme în contactarea cu ceilalți elevi, dimpotrivă copiii se înțeleg reciproc, se ajută și chiar se împrietenesc. Iar părinții copiilor fără CES dimpotrivă susțin că sunt situații când copii cu dizabilități nu sunt întotdeauna acceptați, dar sunt luați în răs de ceilalți copii.

„Nu am avut nici o problemă, nu au fost cazuri când copilul s-a simțit jignit. El este la un nivel cu toți băieții, chiar și frecventează împreună cu băieții sala de forță.” (1IA, părinte copil cu CES)

„Se împacă foarte bine, se întâmplă să se mai certe cu fetele din cameră, dar în rest se împacă bine și în colectiv în clasă și în cămin, nu mi-a spus niciodată că are vreo problemă.” (1IA, părinte copil cu CES)

„Cunosc 2 fete care au învățat cu fiul meu la școala specială, ele au mers să învețe la colegiul Moldo Stud-Art, iar prima jumătate de an le-a fost foarte greu, dar cu ajutorul părinților, profesorilor și colegilor s-au încadrat foarte ușor cu toate că au deficiențe de auz profundă și practic nu se înțelege ce vorbește, ce pronunță. Mediul care îi înconjoară foarte mult contează.” (6IA, părinte copil cu CES)

„Relațiile acestor copiii cu ceilalți sănătoși contează, pentru că sunt copii diferiți care îi vor primi ca prieteni, dar sunt copiii care poate să se anine de acești copii, vedeți pe internet ce arată, cum îi iau în răs.” (1IA, părinte copil fără CES)

„Adică copiii sănătoși nu prea îi acceptă pe copiii care au probleme de sănătate și nu numai cu probleme de sănătate, acum sunt copiii înstăriți, dar nu toți au posibilități și nu la toți părinții sunt plecați peste hotare și au bani îndestulați, și iată că pe aceștia fără bani nu prea îi acceptă, dar pe cei mai bolnăvi nici nu se mai discută, răd de dânsii, îi socot că nu sunt la fel ca dânsii.” (2IA, părinte copil fără CES)

De asemenea părinții care au copii cu CES, în special cu dizabilități mintale preferă ca copilul lor să studieze într-o ÎIPT specială, părinților le este frică că într-o ÎIPT obișnuită copilul său o să fie discriminat și/sau tratat cu indiferență de către ceilalți copiii, fiindcă în opinia lor societatea încă nu este pregătită să accepte astfel de copii. O diferență în acest sens se atestă în percepția părinților privind acceptarea copiilor în funcție de tipul de dizabilitate a acestuia. Astfel, unii părinți consideră că copiii cu dizabilități fizice ar fi acceptați mai ușor, comparativ cu cei cu dizabilități mintale și/sau tulburări de comportament.

„Vă închipuiți într-o școală profesională cu copiii sănătoși, cum o să-l primească pe dânsul dacă el nu se descurcă cu programul și o să fie luat în râs de colegi și profesori... La noi nu sunt pregătiți încă nici copiii, nici părinții, toți îi resping, parcă nu sunt copii, dar parcă este vreun animal, populația nu este pregătită și ei nu primesc în colectiv așa copii, e foarte greu.” (4IA, părinte copil cu CES)

„În școlile obișnuite nu, nu, nici vorbă, acolo cineva o să-și bată joc de dânsii, poate copilul acela care vorbește bine, dar care poate are probleme cu o mânăuță, aceștia ar putea merge acolo, dar copiii invalizi nu cred că ar fi bine.” (5IA, părinte copil cu CES)

De această părere sunt și alți intervieuați precum cadrele didactice și părinții copiilor tipici, care consideră că elevii cu CES trebuie să învețe în ÎIPT speciale sau separat în alte grupe, în alt bloc de studii, iar profesorii care îi vor pregăti să fie instruiți special în lucru cu acești copii.

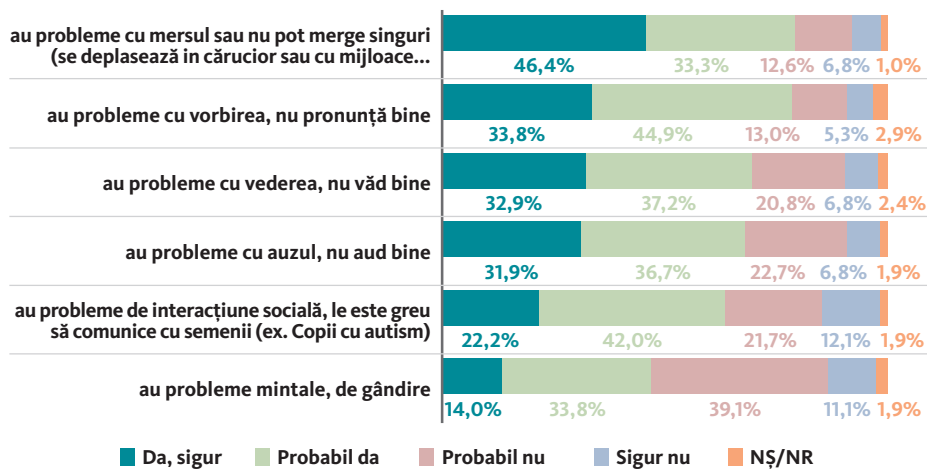
„Ar fi bine să fie o școală sau măcar o clasă, o sală, să fie, un bloc de studii aparte cu elevii care au dizabilități. Să fie o clasă pregătită, profesori pregătiți, materiale pregătite, dizabilități sunt doar diferite atât vizuale, auditive, cât și fizice, iar ei au nevoie de o pregătire specială fiindcă ei ies și la practică, iar instituțiile de producere tot au niște cerințe față de ei. De exemplu acum elevii sunt la practică, iar elevilor cu dizabilități li se dă un lucru mai simplu.” (3IA, cadru didactic)

„Am asistat la o școală profesională unde erau 2 copii cu deficiențe de auz, nu erau surzi total, erau parțial surzi și pot să spun că copiii nu erau integrați în colectiv, doamna profesoară nu cunoștea gesturile, copiii când auzeau, când nu auzeau, după ce au finisat anul I acolo au venit la noi în școală să continue studiile.” (4IA, cadru didactic)

„Deci oricum să fie clasă specială aparte să nu încurce la ceilalți copii, pentru că se pierde timpul, o lecție decurge foarte repede, dar acest copil tot vrea să știe și el, trebuie măcar elementarul să-l învețe pe acest copil, să i se acorde atenție, să-l ajute să meargă să se integreze în societate, el dacă o să știe acest elementar, la o școală profesională o să poată merge mai departe în societate.” (3IA, părinte copil fără CES)

Conform datelor din figura de mai jos copii cu dizabilități locomotorii sunt categoria de copiii cea mai acceptată pentru a realiza studiile într-o ÎIPT alături de alți copii. Circa 79,7% dintre elevi au menționat că cu siguranță sau probabil sunt de acord ca copiii care au probleme cu *aparatur locomotor, se deplasează în scaun cu roțile sau alte mijloace de deplasare* să studieze cu ei împreună și doar 20% dintre elevi s-au arătat împotriva ca aceștia să-și facă studiile în instituțiile lor de învățământ. De asemenea cu o pondere mare mai sunt acceptați elevii care au probleme cu *vorbirea, sau nu pronunță bine*, acești copii sunt acceptați de circa 78% dintre elevi, doar 18% dintre elevi au menționat că nu ar accepta asemenea copii. Circa 70% din elevi îi acceptă drept colegi pe copii care *au probleme cu vederea, nu văd bine*, iar aproximativ 28% din elevi sunt contra ca acești copii să învețe alături de ei. 68% ar accepta copiii care au *probleme de auz, nu aud bine*, 64% i-ar accepta pe copiii cu *probleme de interacțiune socială, căroră le este greu să comunice cu semenii lor (copii cu autism)* și într-o pondere mică ar accepta elevii care *au probleme mintale, de gândire* – 48%.

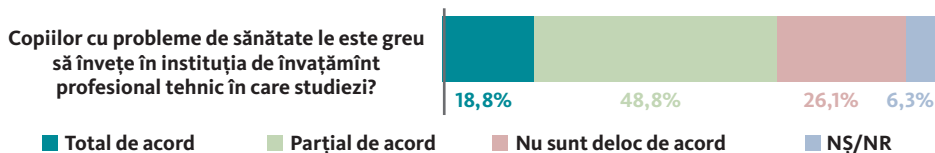
Figura 22. Acceptarea diferitor categorii de elevi cu dizabilități, în instituții de învățământ profesional tehnic

Adaptări necesare în vederea incluziunii copiilor cu CES

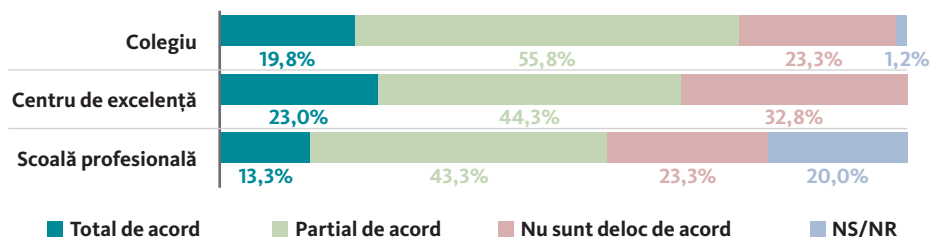
Deși aproximativ 80% dintre elevi sunt de acord să accepte copiii cu dizabilități să studieze în ÎIPT alături de alți copii, totuși există o mică problemă în opinia elevilor care au fost intervievați, circa 2/3 din ei (67,6%), consideră că copiilor cu necesități speciale le va fi complicat să studieze în cadrul ÎIPT (*total de acord* – 18,8% și *parțial de acord* – 48,8%), doar ¼ dintre elevi (26,1%) sunt optimiști și consideră că elevii cu dizabilități vor reuși să studieze după același program de studii împreună cu ceilalți copii.

Figura 23. Opinia elevilor cu referire la accesibilitatea studiilor în ÎIPT, pentru copiii cu dizabilități

Majoritatea elevilor care au menționat că *copiilor cu dizabilități le va fi greu să studieze în ÎIPT* în care ei personal își face studiile, sunt elevii din colegii, astfel circa 3/4 dintre elevii colegiilor (75,6%) susțin această afirmație și doar 23,3% din acești elevi susțin că nu sunt de acord cu această afirmație. Cu o pondere mai mică susțin această afirmație 2/3 dintre elevii centrelor de excelență (67,3%), iar cei care nu sunt de acord cu afirmația dată sunt circa 1/3 dintre elevii centrelor de excelență (32,8%). Mai puțini sunt elevii din școlile profesionale care sunt de acord cu această afirmație, totuși ei sunt un pic mai mult de jumătate dintre elevii care studiază în școlile profesionale 56,6%, doar 23,3% dintre elevi au menționat că nu sunt de acord, iar o pondere destul de înaltă 1/5 dintre elevii acestei instituții (20%) nu au putut să dea un răspuns concret.

Figura 24. Opinia elevilor cu referire la accesibilitatea studiilor în ÎIPT, pentru copiii cu dizabilități, în funcție de tipul ÎIPT

Conform datelor analizate mai sus elevilor cu dizabilități le este mai greu să însușească materialul didactic predat de cadrele didactice din cadrul ÎIPT. Circa 77,9% din managerii ÎIPT din țară⁴ au menționat că elevii cu CES au nevoie să studieze după un program special, adaptat de studii. La moment, doar 1,3% dintre managerii ÎIPT au menționat că utilizează deja un astfel de program special de studii pentru instruirea copiilor cu CES. Acest detaliu este menționat și de către persoanele intervievate în cadrul cercetării calitative, în opinia cărora această categorie de elevi au necesitatea de a studia după program de studii adaptat din motivul că o bună parte dintre elevii cu CES (în special copiii cu dizabilități mintale, deficiențe vizuale sau auditive grave etc.), nu fac față programului obișnuit de studii. Acest program de studii adaptat le va permite elevilor cu CES să capete anumite abilități specifice profesiei pe care o învață. Astfel, ei nu vor

⁴ Date colectate în Fișa Statistică – care a fost completată de managerii instituțiilor de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova.

studia materialul în întregime, dar se va crea un plan individual de lucru conform căruia copil va studia doar lucrurile cele mai importante ce țin de profesia sa. Totodată, mai mulți respondenți au menționat că o persoană care va studia după un program special de studii niciodată nu va putea să activeze în calitate de contabil șef, dar el va avea abilități să activeze în calitate de ajutor de contabil, sau nu va putea activa în calitate de bucătar șef, dar el va avea toate capacitățile de a lucra ca ajutor de bucătar.

„În urma unei evaluări foarte minuțioase și determinarea părților forte se determină potențialul copilului. Și atunci în baza la aceasta se fac demersurile educaționale și atunci foarte ușor trasezi mai departe posibilitățile copilului.” (3IA, expert)

„Noi trebuie să includem toți elevii, toți sunt egali, trebuie să-i evaluăm, chiar dacă au dificultăți, sau dizabilități. Dar elevii chiar în practica de zi cu zi nu fac față programului de studii... ar trebui neapărat un program aparte.” (3IA, cadru didactic)

„Programul de studii modificat nu trebuie să difere mult de cel obișnuit, de bază, care este pentru specialitate, dar cu unele reduceri la lucrările practice sau la volumul de teorie, în cazul când el nu va putea însuși tot volumul de material.” (5IA, cadru didactic)

„Uneori probabil au nevoie de un program special, acesta poate să fie mai bun decât cel general, dar aici se apreciază de la caz la caz. Eu cred că ei fiind un pic frustrați sau auto-discriminați ei pot să fie mai buni, mai inteligenți și să depună mai mult efort decât ceilalți copii.” (2IA, manager ÎİPT)

„Programul de instruire pentru persoana dată ar trebui adaptat și de făcut mai simplist să fie numai pentru competențele care se necesită, să le dețină la dizabilitatea pe care o are.” (3IA, manager ÎİPT)

„Curriculum care este adaptat la moment este prevăzut pentru toți elevii, acolo sunt niște sarcini de lucru mult mai complicate, unde elevii respectivi cu un intelect mai slab nu pot să le îndeplinească și ar fi nevoie ca curriculum să fie adaptat pentru elevii respectivi.” (1IA, manager ÎİPT)

„Aceasta înseamnă că schimbarea metodelor, mijloacelor de învățământ, schimbarea modului de organizare a lecției, schimbarea mediului fizic în care se desfășoară procesul educațional, lăsând finalitățile educaționale intacte... vom lucra vizavi de posibilitatea de simplificare a programului de studiu, sau vom lucra prin excluderea unor module, sau unor unități de curs care nu corespund potențialul copilului.” (2IA, expert)

„În ÎİPT ca să îmbrățișezi o profesie, trebuie să atingi un anumit standard al cunoștințelor, altfel nu poți. Înseamnă că ar trebui să existe niște posibilități de calificare cumva parțială de obținere a unor calificări pentru copii cu CES, că uite atâta poate face. Să zicem poate fi ajutor de bucătar să curețe legume.” (3IA, expert)

„Este important să fie adaptate programele pentru toate categoriile de persoane cu dizabilități, programul trebuie să fie puțin mai redus, mai adaptat necesităților. Sau să le dea un nivel de cunoștințe conform cărora mai apoi ar putea îndeplini o muncă, la un loc de muncă.” (4IA, expert)

De asemenea printre cei ce consideră că programul de studii este complicat pentru elevii cu CES sunt și părinții care la moment au copii ce își fac studiile în ÎÎPT, aceștia sunt de părere că pentru copii cu CES trebuie să existe un program de studii mai ușor, mai simplu. Totodată aceștia sunt conștienți că succesul studiilor depinde într-o pondere mare de capacitățile copilului și de tipul de dizabilitate pe care îl deține, fiindcă sunt copii cu CES care ar putea să studieze după programul de studii obișnuit, însă părinții consideră că acest program adaptat este oportun doar pentru categoriile de copii cu dizabilități severe, inclusiv mintale.

„Ar trebui să aibă alt program de studii, pentru că copiii cu sănătatea puțin mai bună învață într-un fel, dar pentru aceștia care sunt cu probleme mai mari de sănătate aș spune că programul este greu, este foarte complicat. Copilului meu, ei îi este foarte greu, cu vederea.” (2IA, părinte copil cu CES)

„Ar trebui să fie program aparte pentru copiii cu dizabilități, dar totul depinde de copil, de abilitățile sale.” (3IA, părinte copil cu CES)

„Le-ar trebui un program adaptat, dar trebuie de văzut după fiecare copil, ca să înțeleagă, la nivelul lor. Depinde, dacă pentru copiii care au probleme mintale eu cred că trebuie să fie mai simplă, mai adaptată, dar dacă copilul are numai probleme fizice, dar mintal îi sănătos, eu cred că reușește, poate să meargă după program ca la toți.” (4IA, părinte copil cu CES)

„Desigur că adaptat, deoarece ei nu au capacități de a studia la fel. Copilul meu când citește o carte de acolo poate să înțeleagă doar o frază sau câteva cuvinte.” (6IA, părinte copil cu CES)

„Acei copii care au dizabilități fizice, nu au o mână, un picior sau altceva, ori merge într-un scaun cu rotile, nu are importanță, pot face față programului de studiu, iar aceea care au dizabilități mintale, sunt din școli speciale pentru ei ar trebui un program special.” (6IA, părinte copil fără CES)

O bună parte din cei intervievați susțin că introducerea unui program de studii adaptat pentru copiii cu CES va crea incomodități, va fi destul de complicat profesorului să predea materialul, în același timp elevilor sănătoși, iar celor cu CES să le explice aparte. Fiindcă ei au nevoie de o abordare individuală, pe care profesorul nu întotdeauna va reuși o ofere. Unii respondenți susțin că incluziunea copiilor cu CES în clasele obișnuite va avea impact asupra calității predării orelor.

„Dacă într-o grupă de 20-30 copii există 1-2 copiii cu dizabilități, profesorul, trebuie să le acorde o atenție mai deosebită, să le pregătească un lucru individual pentru ei, nu cred că un profesor poate să reușească în 45 minute să predea o temă nouă sau un subiect al lecției.” (4IA, cadru didactic)

„Sigur că există probleme în predare, este una când lucrezi cu toți copiii la fel și desigur că este altceva când trebuie să atragi o atenție mai mare doar unui copil, probabil trebuie să fie un plan de lucru bine definit, fiindcă sunt probleme pe care profesorul nu tot timpul știe cum să le rezolve.” (3IA, manager ÎÎPT)

„Un profesor poate predă câte 5–6 discipline diferite zilnic, asta este o muncă enormă, dar dacă mai trebuie de realizat câte un proiect didactic pentru fiecare copil cu CES în parte, atunci este o muncă și mai mare... fizic nici un profesor nu va fi în stare și nicidecum nu se poate spune despre o educație de calitate.” (1IA, cadru didactic)

Iar pentru ca un cadru didactic să poată reuși în timp să transmită informația elevilor, unele cadre didactice cu experiență de lucrul cu elevii cu CES consideră că trebuie de micșorat numărul copiilor în grupele în care sunt câțiva copii cu CES. Iar alții au menționat că sunt gata să activeze și la sigur se vor descurca cu predarea materialului didactic, dacă în grupă acești copii vor fi acceptați de restul copiilor și nu va fi nevoie de intervenția profesorului pentru a rezolva careva conflicte.

„Sunt de acord că trebuie să integrăm acești copii, dar trebuie să fie mai puțini copiii în grupele / clasele acelea ca și acești copii cu deficiențe să înțeleagă informația predată de profesor, noi acum avem în clasă trei programe și le folosesc la lecții pe toate trei, îi dau la unul să lucreze individual, apoi mă apropii de celălalt și încep să le povestesc, după care mă apropii de al treilea și apoi o iau iar de la început. Este un lucru enorm de complicat.” (4IA, cadru didactic)

„Dacă grupa îl acceptă pe acest copil și profesorul nu pierde din timpul lecției pentru a rezolva alte probleme din grupă, dar timp de 45 minute se ocupă de transmiterea cunoștințelor, astfel activitatea nu se intrerupe, uneori trebuie să iei în calcul necesitățile copilului și eu cred că pentru mine nu este o problemă fiindcă sunt specialist în acest domeniu.” (1IA, cadru didactic)

Unele cadre didactice susțin că MECC, ar trebuie să le acorde un anumit sprijin în elaborarea planului individual de studii sau a programului specializat de studii. Deși profesorii au experiență de predare, ei nu cunosc specificul fiecărei persoane cu dizabilități și cum aceste particularități se pot răsfrânge asupra competenței elevului/ studentului de a învăța. Pentru a căpăta o experiență mai aprofundată în crearea acestor programe și planuri individuale de studii, cadrele didactice consideră că cel mai binevenit ar fi să li se organizeze vizite de lucru în străinătate pentru a vedea experiența colegilor de peste hotare în lucrul cu elevii CES.

„Ministerul ar trebui să ne propună, un program de studii de alternativă, după care noi vom putea lucra.” (1IA, cadru didactic)

„Este nevoie ca ei [MECC] să fie alături de noi, să ne sfătuiască, să ne trimită în deplasări, în alte țări să vedem care este situația.” (4IA, cadru didactic)

Expertii din cadrul MECC susțin că la moment instituția lucrează la elaborarea unui cadru metodologic privind implementarea educației incluzive în învățământul profesional tehnic, care va oferi un suport metodologic privind asigurarea adaptărilor curriculare necesare pentru persoanele cu CES.

„Cu referire la cadrul curricular, lucrăm asupra unui cadru metodologic privind implementarea educației incluzive în învățământul profesional tehnic, care ne va oferi un reper pentru asigurarea accesului la informație pentru persoane cu diferite tipuri de dizabilitate. Totodată va oferi un suport metodologic privind asigurarea adaptărilor curriculare necesare pentru persoanele cu CES.” (2IA, expert)

Rolul cadrului didactic de sprijin

Profesorii și alți specialiști intervievați susțin că angajarea cadrului didactic de sprijin va spori încadrarea copiilor cu CES în ÎİPT, având impact dublu: pe de o parte acest specialist va ușura munca profesorilor, pe de altă parte, va facilita procesul de studii pentru copiii cu CES. În viziunea respondenților, cadrul didactic de sprijin trebuie să-și asume rolul de a fi alături de acești copii, să-i susțină moral, psihologic și în momentele când nu a înțeles tema, să-l ajute din punct de vedere didactic.

„Este destul de complicat, aici este nevoie de profesor de sprijin pentru că la lecții profesorul este unu pentru toți, dar profesorul de sprijin este capabil să explice unele momente mai simplu pentru copilul care necesită ajutor.” (5IA, cadru didactic)

„În mod normal, va fi mai complicat, asta va fi, pentru că oricum e complicat să predai. Pe de altă parte pentru copiii care singuri nu pot învăța va mai fi un profesor care o să-i ajute, cadrul didactic de sprijin, el trebuie să explice suplimentar sau adițional ceva, să spună sau să deseneze o schemă ca să-i ajute, ca să înțeleagă mai bine o noțiune.” (1IA, expert)

Un rol important al cadrelor didactice de sprijin este faptul că ele sunt persoanele cheie care vor contribui la incluziunea totală a copilului cu CES în cadrul instituției, grupeii, în relația cu profesorii. De asemenea unii experți intervievați susțin că cadrul didactic de sprijin, mai are un rol și anume de a lucra în același timp și cu părintele copilului cu CES, care la fel ca și copilul are nevoie de susținere, încurajare și motivare.

„Cadrul didactic de sprijin nu este persoana care stă și face ceva în locul copilului, sau care îl ține de mână la lecții, dar este acea persoană, care trebuie să asigure incluziunea lui la maxim în clasă/ grupă și să explice atât de bine situația acestui copil, maiștrilor, pedagogilor încât împreună să-i ajute să adapteze procesul educațional la necesitățile lui.” (3IA, expert)

„Probabil în învățământul profesional tot este nevoie de un cadru de sprijin care să susțină copilul pe tot parcursul educațional, atunci când e nevoie de implicare a unui specialist. De asemenea este necesar să se lucreze atât cu părintele, cât și cu copilul.” (4IA, expert)

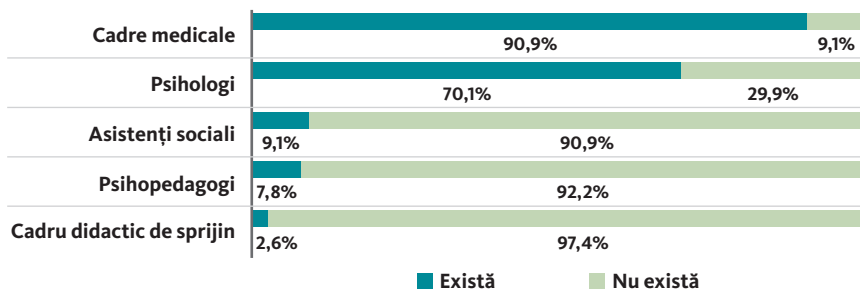
Deși cadrul didactic de sprijin are o valoare semnificativă în incluziunea și educația elevilor cu CES, totuși unii intervievați manifestă îndoieli privind faptul că acești specialiști își vor face meseria cinstit, totodată menționând că toată greutatea și probleme didactice

vor ajunge pe umerii profesorilor, ceea ce se va reflecta asupra reușitei tuturor elevilor. Aceste percepții ale profesorilor sunt axate pe experiența colegilor lor care activează în instituții de învățământ general.

„După idee ar trebui să existe un Cadru didactic de sprijin, care ajută profesorul, dar dacă am discuta despre faptul cu câtă stăruință se dedică acest cadru didactic activității sale, atunci pot spune că nu chiar la 100% își îndeplinește atribuțiile în instituțiile de învățământ general.” (1IA, cadru didactic)

La moment, în câteva ÎIPT din țară există funcția de cadru didactic de sprijin. Deși această funcție alături de altele precum cea de psihopedagog, au fost introduse, în conformitate cu clasificatorul ocupației încă din anul 2017, din lipsa de necesitate sau din lipsa de personal calificat, instituțiile nu au angajat cadre didactice de sprijin sau psihopedagogi. Datele din figura de mai jos sunt preluate din fișa statistică care a fost completată de către managerii ÎIPT. Astfel, conform acestora, în 9 din 10 instituții există cel puțin un lucrător medical, care poate oferi ajutor medical în caz de necesitate. În 7 din 10 instituții există un psiholog care poate consilia, discuta atât cu copiii, cât și cu părinții. Asistentul social angajat în cadrul ÎIPT este prezent în 1 din 10 instituții, **psihopedagogi** doar în 7,8% din instituții, iar **cadrul didactic de sprijin** este angajat doar în 2,6% din instituții.

Figura 25. Ponderea ÎIPT în care sunt angajați următorii specialiști⁵

Lipsa cadrelor didactice de sprijin este confirmată și de mai mulți experți care au fost intervieuați. În opinia lor aceste funcții sunt binevenite și pot contribui la asigurarea unei educații de calitate a elevilor cu cerințe educaționale speciale.

„Nu știu cât de multe cadre didactice de sprijin sunt în ÎIPT, cred că sunt puține, dacă totuși sunt. Dar este necesar un serviciu de suport pentru copii, că vor fi aceste cadre didactice de sprijin, că vor fi maiștri de sprijin, cineva care ajută copilul, dar în și mai mare măsură cadrele didactice care vor lucra cu acest copil este necesar că ele să-l înțeleagă.” (3IA, expert)

⁵ Date colectate în Fișa Statistică – care a fost completată de managerii instituțiilor de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova.

„Din câte cunoaștem s-au făcut pași enormi anume în învățământul general acolo există un cadru didactic care oferă sprijin. Ceea ce încă în școli profesionale din câte știu Ministerul Educației lucrează acum la asta ca să facă învățământ profesional tehnic mai inclusiv.” (4IA, expert)

„Din 2017 am oferit posibilitate instituțiilor de învățământ profesional tehnic de a introduce și cadrul didactic de sprijin, psihopedagog și alte categorii de personal în conformitate cu clasificatorul ocupației, este un grup special de funcții și ocupații care asigură educație elevilor cu cerințe educaționale speciale.” (2IA, expert)

Mulți din managerii ÎIPT intervievați au menționat că în dependență de numărul de elevi cu CES care vor veni la studii în cadrul instituției, vor solicita să angajeze un cadru didactic de sprijin, deoarece ei conștientizează necesitatea acestuia și suportul pe care îl poate oferi cadrelor didactice la ore.

„Deja dacă vom avea mai mulți copii, cred că ar fi necesar și vom solicita de la minister ca unitate. Avem un psiholog școlar care la fel lucrează cu copiii, dar ce ține de instruire teoretică cred că va fi necesar de un cadru de sprijin.” (1IA, manager ÎIPT)

„Cadrul didactic de sprijin nu avem, dacă o să avem copii mai mulți și va fi necesar, atunci vom lua, ca să spun statele de personal ne permit ca să luăm, și intenționăm că dacă o să avem un număr mai mare de elevi.” (3IA, manager ÎIPT)

„În anul curent încă nu am angajat, încă nu găsesc acel specialist, vreau anume să fie un profesor de sprijin, am obținut anul acesta două unități în statele de personal, dar nu am acel om să activeze, până ce sunt la faza de căutare.” (4IA, manager ÎIPT)

„La moment nu avem nevoie de cadru didactic de sprijin, dar dacă vom avea mai mulți copii care au nevoie de susținere și ajutor în timpul lecțiilor atunci...” (1IA, cadru didactic)

Posibilitățile de studiere ale elevilor cu CES

Mai mulți din cei intervievați susțin că copilul trebuie să fie consultat și orientat în vederea alegerii acelei profesii/ specialități, la care cu siguranță posibilitățile fizice și cele mintale îi vor permite să studieze și să activeze pe viitor. Această orientare profesională trebuie să înceapă încă din băncile gimnaziului/ liceului, iar profesorii, diriginții, cadrele didactice de sprijin sunt cei care ar trebui să atragă atenție la capacitățile copilului și să-l orienteze către specialitatea cea mai potrivită conform capacităților fizice și intelectuale. O astfel de sarcină o au și cadrele medicale din instituțiile de învățământ general sau din localitate, precum și reprezentanții serviciilor de psihopedagogie din instituție, raion sau localitate care au la evidență fiecare copil cu CES și cunosc posibilitățile fizice și intelectuale ale acestuia. De curând, în Republica Moldova există centre de orientare în carieră, care dispun de teste specializate și tehnici pentru a depista aptitudinile elevilor. Iar o colaborare dintre toți actorii sus menționați ar putea să orienteze în carieră nu doar elevii cu CES, dar și pe ceilalți copii, ceea ar permite ca acești elevi să facă o alegere corectă a profesiei.

„Orientarea în carieră la noi este prevăzută și în ciclul învățământului general, acum se face și o schimbare majoră la acest capitol, la ora de dirigenție acum o să fie obiecte dezvoltare personală. Incipient orientare și avem și curriculum, dacă nu greșesc este un curriculum pe orientarea profesională cu cei de la ADA, elaborată foarte bună pe această dimensiune. În special pentru persoanele cu dizabilități noi avem și un obiectiv cu serviciile de asistență psiho-pedagogice pentru că ei au în evidență toți copiii cu CES. Și atunci la un anumit moment ei cunosc cel mai bine acest copil și pot ajuta și orienta în măsura posibilităților. Mai nou noi avem centrele aceste de orientare în carieră, sunt trei, la Chișinău, Soroca și Cahul, dacă nu greșesc. Care au un test mai specializat anume pentru persoanele cu dizabilități, un test cadru, un instrument pe care poți să îl aplici pentru a determina anumite aptitudini a persoanelor. Cred că aceste centrele de orientare, sunt dotate cu anumite instrumente, care ar permite... și atunci prin crearea unor legături cu serviciile de asistență psiho-pedagogice care cunosc foarte bine contigutul de copii cu CES.” (3IA, expert)

„Trebuie să existe, acele testări prin care ar fi bine să fie evaluați copiii cu CES, care le-ar oferi domeniul cel mai potrivit, sau cel în care ei au talent. Sunt foarte multe categorii de elevi și sănătoși care nu înțeleg că au aptitudinile respective. De aceea există acele centre de ghidare în carieră care oferă unele posibilități de a identifica domeniul în care persoana are anumite aptitudini și corelate cu dorința personală a elevului, pot servi temei pentru a accede în anumite instituții de învățământ și la anumite specialități.” (2IA, expert)

„Să-i monitorizeze permanent chiar din școală și când ajunge la finalul studiilor deja specialității să-i ghideze în carieră... Trebuie de identificat spre sfârșitul liceului sau gimnaziului competențele copilului, abilități lui pentru a îmbrățișa o profesie.” (4IA, expert)

„Copilul vine la medic și spune că dorește să studieze la o anumită specialitate, deja medicul trebuie să analizeze starea de sănătate a copilului și să-i explice dacă poate acest copil să studieze la această specialitate sau nu și să-i recomande o specialitate la care acesta ar putea studia.” (2IA, cadru didactic)

Deși de mai multe ori în raport a fost indicat că atât cadrele didactice cât și managerii ÎIPT sunt deschiși să accepte și să pregătească viitori specialiști din copiii cu CES. Totuși în tabelul 7 de mai jos vedem că pe departe nu toate instituțiile sunt gata sau nu toate instituțiile pot face acest pas important, pentru a începe incluziunea copiilor cu necesități speciale, precizând că în cadrul instituției de învățământ nu există specialități la care anumite categorii de elevi CES să poată studia și căpăta niște abilități profesionale. Astfel, managerii din fiecare a 10-a ÎIPT din țară (14%) au indicat că elevii cu necesități speciale nu vor putea studia la specialitățile la care se studiază în cadrul acestor instituții, motivând că instituția lor și specialitățile disponibile sunt mai specifice, iar acești elevi nu vor face față cerințelor.

Cele mai multe instituții declară că au specialități potrivite și sunt gata să primească într-o măsură mai mare elevii cu *dificultăți de comunicare (probleme de limbaj)*, circa 73,4% dintre managerii ÎIPT susțin că la anumite specialități care se predau, acești copii vor reuși să capete o profesie. A doua categorie de elevi cu CES care vor reuși să studieze la o specialitate în cadrul la 62,3% din ÎIPT sunt elevii cu *dificultăți fizice ale membrilor inferioare*, iar a treia categorie de elevi sunt elevii cu *dificultăți senzoriale auditive* – 45,5%. Pentru celelalte categorii de elevi (*dificultăți fizice ale membrilor superioare, dificultăți senzoriale vizuale și cei dificultăți mintale*), circa 77%-78% din ÎIPT au indicat că nu există careva specialități la care ei ar putea studia.

Tabelul 7. Specialitățile la care copiii cu diferite tipuri de dizabilități ar putea studia în cadrul ÎIPT. (Date preluate din fișa statistică)

	Elevi cu dificultăți de comunicare (Probleme de limbaj)	Elevi cu dificultăți senzoriale		Elevi cu dificultăți fizice ale membrilor...		Elevi cu dizabilități psihosociale / mintale
		Auditive	Vizuale	Superioare	Inferioare	
Calculatoare / Rețele de calculatoare	1,3%					
Telecomunicații / Comunicații poștale				1,3%		
Automatizarea proceselor tehnologice	1,3%	2,6%	1,3%			1,3%
Electromecanica	3,9%	1,3%	1,3%		2,6%	
Electronică		1,3%				
Mașini de uz casnic / frigoric / în industria alimentara	2,6%	1,3%			1,3%	
Metrologie / merceologie	1,3%	1,3%	2,6%	2,6%	3,9%	
Modelarea și tehnologia confecțiilor / articolelor din piele	2,6%	1,3%	2,6%	1,3%	1,3%	
Mecanic auto / electronist auto	3,9%	3,9%				
Operator	10,4%	2,6%		1,3%	10,4%	
Electro-gazo sudor	6,5%	2,6%				1,3%
Bucătar / cofetar / brutar	9,1%	9,1%	2,6%		1,3%	3,9%
Tehnologia alimentației publice	2,6%	1,3%	1,3%		2,6%	
Controlor casier / vânzător		1,3%		1,3%	3,9%	1,3%
Transport Auto (Diagnosticare/ exploatare tehnica / trafic auto)	3,9%	1,3%				
Construcții și exploatarea clădirilor / drumurilor / agricole și industriale	1,3%	1,3%				

	Elevi cu dificultăți de comunicare (Probleme de limbaj)	Elevi cu dificultăți senzoriale		Elevi cu dificultăți fizice ale membrilor...		Elevi cu dizabilități psihosociale / mintale
		Auditive	Vizuale	Superioare	Inferioare	
Sisteme de alimentare cu căldură și ventilare	1,3%					
Evaluarea imobilului		1,3%	1,3%		2,6%	
Cadastru						1,3%
Design interior		1,3%			1,3%	
Cusător / croitor / cusătoareasă	15,6%	10,4%			15,6%	6,5%
Tâmplar / strungar / sculptor	5,2%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%	
Tipăritor digital				1,3%	1,3%	
Lăcătuș instalator	1,3%	2,6%				
Tencuitor / zugrav/ placator / zidar	15,6%	7,8%	1,3%			2,6%
Asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu	3,9%	3,9%	6,5%	5,2%	7,8%	2,6%
Ecologie		1,3%		1,3%	1,3%	1,3%
Arte (Pictură/ muzică / coregrafie)	5,2%		2,6%	1,3%	1,3%	1,3%
Ciontolitor	1,3%					
Bombonier	1,3%					
Agricultură (silvicultură / legumicultură / viticultura / apicultură)	5,2%	3,9%	1,3%	2,6%		2,6%
Coafor / frizer	3,9%	1,3%			1,3%	1,3%
Medicină (asistent medical / felcer/ laborant)	3,9%	2,6%	2,6%	1,3%	3,9%	1,3%
Stomatologie / tehnician dentar	2,6%	1,3%			2,6%	
Tehnologia construcției de mașini	2,6%	1,3%			2,6%	
Tehnologia prelucrării materiilor	2,6%	1,3%			2,6%	1,3%
Turism	1,3%		2,6%	3,9%	1,3%	
Contabilitate	6,5%	5,2%	1,3%	2,6%	7,8%	
Tehnologia produselor cosmetice și medicale		1,3%				
Marketing			1,3%	2,6%	2,6%	
Juridică					2,6%	
Sport	1,3%					
Servicii administrative și de secretariat	1,3%				2,6%	

	Elevi cu dificultăți de comunicare (Probleme de limbaj)	Elevi cu dificultăți senzoriale		Elevi cu dificultăți fizice ale membrilor...		Elevi cu dizabilități psihosociale / mintale
		Auditive	Vizuale	Superioare	Inferioare	
Teologie				1,3%		
Gospodăria apelor						1,3%
Cizmar	1,3%	1,3%				
Sunt specialități, dar nu știu care		1,3%	1,3%		1,3%	
Nu sunt specialități pentru această categorie	28,6%	54,5%	77,9%	76,6%	37,7%	77,9%

Specialitățile la care ar putea studia elevii cu dificultăți fizice ale membrilor inferioare

În opinia managerilor ÎİPT, specialitățile la care ar putea studia acești elevi sunt diferite, printre ele se pot găsi: *cusători / croitor/ cusătoreasă* menționate de către 15,6% din managerii instituțiilor, *operator* – 10,4%, *asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu, contabilitate* câte 7,8%, *medicină (asistent medical / felcer/ laborant)*, *controlor casier / vânzător* câte 3,9%. Celelalte specialități la care ar reuși să studieze elevii cu dificultăți fizice ale membrilor inferioare au acumulat ponderi mai mici de 2,6%.

Persoanele intervievate în cadrul cercetării calitative au recomandat câteva specialități la care elevii cu dizabilități fizice a membrilor inferioare ar putea studia. Astfel în funcție de specificul fiecărei instituții, au propus diverse specialități începând cu asistență socială, turism, secretariat, operator sau studiarea diferitor softuri IT, precum și cizmar.

„Cei cu dizabilități fizice la noi pot studia doar la 4 specialități: **Asistență socială, turism, secretar și educator.**” (1IA, cadru didactic)

„După dizabilitate fizică care sunt în cărucior, pentru ei se poate specialitatea de **operator de validare a datelor** pentru fete, pentru băieți de exemplu softuri cum ar fi **Coreldraw, în photoshop, ceva la calculator.**” (3IA, cadru didactic)

„Elevii care sunt în cărucioare, ar putea să lucreze, fiindcă mâinile dacă sunt puternice atunci ar putea ușor să facă individual, reparația încălțămintei acasă, sau la o cizmărie, de ce nu să deschidă un mic atelier acasă.” (4IA, cadru didactic)

„Cei care au probleme cu picioarele au nevoie de o specialitate la care ar lucra la birou mai mult cum ar fi: **turismul** unde ei pot fi ca agenți de turism, într-un oficiu unde să opereze cu ofertele, **merceologii** într-un magazin sau într-o unitate comercială ar putea în funcție de posibilitate și **contabilitatea.**” (5IA, cadru didactic)

„Copii fără membrele inferioare, ar putea la meseriile **controlor – casier**, mai mult la casă să deservească în magazine.” (1IA, manager ÎİPT)

„La dizabilități fizice sau locomotorii, acele meserii care nu necesită mișcare, schimbare, și anume meseriile de la **calculatoare**.” (3IA, manager ÎIPT)

Specialitățile la care ar putea studia elevii cu dificultăți fizice ale membrilor superioare

În opinia managerilor ÎIPT, sunt mai puține specialități la care ar putea studia acești elevi, dar totuși instituțiile de învățământ profesional tehnic asigură cu câteva din acestea, printre ele se pot găsi: *asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu* menționate de către 5,2% din managerii instituțiilor, *turism* – 3,9%, *contabilitate, metrologie / merceologie, marketing, agricultura (silvicultură / legumicultură / viticultura / apicultură)* – câte 2,6%. Celelalte specialități la care ar reuși să studieze elevii cu dificultăți fizice ale membrilor superioare, au acumulat ponderi mai mici de 1,3%.

Persoanele intervievate în cadrul cercetării calitative au recomandat câteva specialități la care elevii cu dizabilități fizice a membrilor inferioare ar putea studia. Astfel în funcție de specificul fiecărei instituții, au propus diverse specialități legate de domeniul IT.

„Am avut elevi care nu aveau 3 degete la mână, lucra, se străduia la noi partea practică este **repararea calculatoarelor și rețeaua**, elevii foarte bine se isprăveau și lucrează chiar și acum la companii străine, mulți sunt plecați în România și lucrează acolo în rețeaua de diagnosticare a diferitelor dispozitive.” (3IA, cadru didactic)

„Copii care suferă cu membrele superioare nu știu, poate numai **la calculator să opereze, la contabilitate**, bazându-ne că acum contabilitatea lucrează doar cu bazele de date.” (5IA, cadru didactic)

Specialitățile la care ar putea studia elevii cu dificultăți senzoriale - auditive

În opinia managerilor ÎIPT, specialitățile la care ar putea studia acești elevi sunt diferite, printre ele se pot găsi: *cusători / croitor/ cusătoreasă* menționate de către 10,4% din managerii instituțiilor, *bucătar / cofetar / brutar* – 9,1%, *tencuitor / zugrav/ placator / zidar* – 7,8%, *contabilitate* – 5,2%, *mecanic auto / electronist auto, asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu, agricultura (silvicultură / legumicultură / viticultura / apicultură)* câte 3,9%. Celelalte specialități la care ar reuși să studieze elevii cu dificultăți senzoriale auditive, au acumulat ponderi mai mici de 2,6%.

Specialitățile la care ar putea studia elevii cu dificultăți de comunicare (probleme de limbaj)

În opinia managerilor ÎIPT, care au completat fișa statistică, specialitățile la care ar putea studia acești elevi sunt: *tencuitor / zugrav/ placator / zidar* și *cusători / croitor/*

cusătoreasă menționate de către 15,6% din managerii instituțiilor, *operator* – 10,4%, *bucătar / cofetar / brutar* – 9,1%, *contabilitate, electro-gazo sudor, domeniu IT (Informatica, programare etc.)* câte 6,5%, *agricultură (silvicultură / legumicultură / viticultură / apicultură)*, *arte (Pictură/ muzică / coregrafie)*, *tâmplar/ strungar / sculptor* câte 5,2%. Celelalte specialități la care ar reuși să studieze elevii cu probleme de comunicare au acumulat ponderi mai mici de 4%.

Persoanele intervievate în cadrul cercetării calitative au recomandat câteva specialități la care elevii cu deficiențe auditive sau de comunicare (probleme de limbaj) ar putea studia. Astfel în funcție de specificul fiecărei instituții au propus diverse specialități începând cu asistență socială, auto-mecanici, sculptor în lemn, cizmar, bucătar și frizer până la domeniul IT.

„Copiii cu surditate și cu deficiențe de vorbire nu ar fi o problemă, fiindcă e mai mult lucru la **bucătărie** în picioare, se descurcă foarte bine și la teorie și la practică.” (1IA, manager ÎIPT)

„Cei cu probleme auditive la **asistență socială**, noi mult ne-am gândit ce am putea să le propunem, dar în afară de asistență socială nu am găsit nimic mai oportun. Fiecare specialitate are niște trăsături specifice, și reieșind din posibilitățile pe care la moment le poate asigura instituția noastră de învățământ, am ajuns la concluzia că doar asistența socială, fiindcă aici ei se pot dezvolta și ca voluntari și lucrători sociali.” (1IA, cadru didactic)

„Probleme de auz, pentru ei se poate orice specialitate, se poate și la **automobiliști și la calculatoare, reparare, depanare.**” (3IA, cadru didactic)

„Pentru băieții surdo-muți este **sculptor în lemn, cizmar și frizer**, pentru fetițe **croitoria** este binevenită, sunt întreprinderi care iau copiii noștri la muncă.” (4IA, cadru didactic)

„Cei care au probleme cu auzul eu cred că s-ar putea descurca la toate specialitățile.” (4IA, cadru didactic)

„Auditiv cred că ar putea învăța aproape orice meserie, **mecanic auto** poate ca să învețe, **strungari, sudori, electromotor, utilaj frigorifice, repararea de frigidere, condiționere și la oricare din meseriile operator suport tehnic la calculatoare, de ce nu și rețele de calculatoare.**” (3IA, manager ÎIPT)

„Pentru cei cu surditate, meseriile **cizmar, sculptor în lemn și cusătorii în industria ușoară** sunt perfecte, ar mai fi și alte meserii, același **lăcătuș, reparator la mașinile de utilaj chiar și vânzător**, pentru ei se poate de activat în multe domenii.” (4IA, manager ÎIPT)

Specialitățile la care ar putea studia elevii cu dificultăți senzoriale - vizuale

În opinia managerilor ÎIPT sunt mai puține specialități la care ar putea studia acești elevi, dar totuși sunt diferite, printre ele se pot enumera: *asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu* menționate de către 6,5% din managerii instituțiilor, *metrologie / merceologie, modelarea și tehnologia confecțiilor / articolelor din piele, bucătar / cofetar / brutar, arte (Pictură/ muzică / coregrafie), medicină (asistent medical / felcer/ laborant), turism* câte 2,6%. Celelalte specialități la care ar reuși să studieze elevii cu dificultăți senzoriale – vizuale, au acumulat ponderi mai mici de 1,3%.

Persoanele intervievate în cadrul cercetării calitative au recomandat câteva specialități la care elevii cu dificultăți senzoriale – vizuale ar putea studia. Astfel în funcție de specificul fiecărei instituții au propus diverse specialități începând cu asistență socială, masaj, turism, operator la calculator.

„Cei cu probleme vizuale doar **asistență socială**, din cauză că la alte specialități nu vor face față, la turism sunt persoanele care trebuie să comunice, sunt viitorii noștri ghizi turistici, dar în domeniul **asistenței sociale** ei vor putea să lucreze.” (1IA, cadru didactic)

„Eu consider că pentru nevăzători **masajul** este foarte bine venit și **operator** este bine venit, fiindcă acum, avem computatoare care au punctajul acesta pentru alfabetul necesar pentru ei, și cred că copiii se vor descurca în domeniul dat.” (1IA, cadru didactic)

„Pentru orbi, îmi rău că această meserie nu știu de ce nu este acceptată la noi, meseria **masor**, în toate țările europene, tinerii, persoanele nevăzătoare au aceste școli specializate, în care se face această meserie, fie în România, fie în Ungaria, doar la noi este necesar studii superioare sau studii medicale, eu cred că nu este binevenit, deoarece palpația și senzația acestor persoane este mult mai mare și au mult mai multe reușite, ca să învețe ei de **masor**.” (3IA, manager ÎIPT)

„Persoanele cu probleme vizuale ar putea să studieze la **tehnologia panificației, turismul** s-ar descurca ușor.” (5IA, cadru didactic)

„Pentru vizual, poate doar la **calculatoare** ..., încercăm măcar prin programele acestea auditive ca ei să însușească și să poată ca să instaleze programe.” (3IA, manager ÎIPT)

Specialitățile la care ar putea studia elevii cu dificultăți mintale

În opinia managerilor ÎIPT sunt mai puține specialități la care ar putea studia acești elevi, dar totuși sunt diferite, printre ele se pot găsi: *cusători / croitor/ cusătoreasă* menționate de către 6,5% din managerii instituțiilor, *bucătar / cofetar / brutar* – 3,9%, *tencuitor / zugrăv/ placator / zidar, asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu, agricultură (silvicultură / legumicultură / viticultură / apicultură)* câte 2,6%. Celelalte specialități la care ar reuși să studieze elevii cu dificultăți mintale, au acumulat ponderi mai mici de 1,3%.

Persoanele intervievate în cadrul cercetării calitative au recomandat câteva specialități la care elevii cu dizabilități mintale ar putea studia, nu întreg materialul ca ceilalți copii,

dar ceva ce el este în stare să învețe și să facă mai apoi, niște lucrări simple în special în domeniul lucrului manual sau IT. Celor intervievați le-a venit foarte greu să numească o specialitate concretă la care vor putea face față acești elevi.

„Depinde de gradul de dizabilitate mintală, dacă este foarte avansat nu pot să spun, dacă ar putea exista ceva pentru ei, doar poate cu un **biser** să lucreze ceva de genul unui cerc de interese unde deprinde să facă ceva, ca să se dezvolte și ei cât decît. Dar dacă problemele sunt mai slabe atunci este altă situație, anul trecut, am angajat 4 copii cu dizabilități mintale la o fabrică de încălțăminte.” (3IA, cadru didactic)

„Persoanelor cu dizabilități mintale, noi avem un plan după care ne conducem, astfel ca fiecare din ei să cunoască câte ceva, nu poți să-l împui să facă același lucru ca toți elevii împreună, ceva precum instalarea sistemului de operare, se poate la operator, dar nu toate softurile, ceva simplu cum este **Word, Excel, PowerPoint**, ca să poată face o prezentare.” (3IA, cadru didactic)

„Cu dizabilități intelectuale la diferite specialități, chiar și la **tehnologia alimentației publice**.” (1IA, manager ÎIPT)

„Dacă ești și cu o dizabilitate mintală s-ar putea de învățat, la specialitatea **sudor**, poate nu toate tipurile de sudor, dar unul, două, depinde iarăși de copil și de caz cât de grav este, sau **strungar**, la fel se poate, dar este foarte periculos pentru această categorie de copii.” (3IA, manager ÎIPT)

„Noi avem copii și cu dizabilități mintale care în cadrul întreprinderilor lucrează la operațiuni mult mai ușoare. Și ei învață meseria, dar nu ar putea lucra la mașină și este normal, să fim cinstiți, știți el face un lucru, dar trebuie să îl facă bine și atunci o să-și obțină bucățica sa de pâine, el poate să pună pe raft bine, de așezat unele sticle, pachete, de ce noi să nu îl învățăm, să îi arătăm.” (4IA, manager ÎIPT)

Chiar dacă unii intervievați au găsit careva specialități la care ar putea studia copiii cu deficiențe vizuale sau fizice, totuși nu în toate specialitățile aceștia vor putea studia, mai cu seamă în școlile profesionale unde profesiile studiate în domeniul construcției sau auto-mecanicii sunt riscante și este nevoie de o atenție și o vedere bună.

„Aici specialitățile sunt pentru munci grele, unde au nevoie de ambele mâini și picioare, cap, vedere etc. Nu vor putea studia copiii cu vedere slabă fiindcă la noi fiecare profesie necesită o atenție bună și o vedere clară, ... important în specialitățile noastre sunt vederea, mâinile să lucreze, și să se poată mișca.” (2IA, cadru didactic)

„Desigur că pentru cei cu deficiențe fizice va fi mai greu la automobiliști - la repararea automobilelor și la sudare.” (3IA, cadru didactic)

„Ar fi probleme grave cu elevii care au deficiențe locomotorii de gradul întâi, sau fără membrele superioare aceasta da este o problemă. Deoarece bucatarul, cofetarul trebuie să lucreze evident fizic și manual și dacă nu dispune de membre evident că nu o să poată îndeplini atribuțiile respective.” (1IA, manager ÎIPT)

„**Cizmar** nu ar putea o persoană care fizic nu poate ține în mână un instrument.” (4IA, manager ÎIPT)

„La Construcție după părerea mea eu fiind inginer constructor, consider că ar trebui să fie o persoană care are membrele inferioare și superioare sănătoase, ca să se poată permanent deplasa, fiindcă până la darea în exploatare a construcției fiecare master sau diriginta de șantier, are necesitatea zilnic să se urce de câteva ori în sus și în jos. La specialitatea meserii, instalatori, la această specialitate sunt necesare membrele superioare, fiindcă el poate să fie un lăcătuș, care va lucra la un strung unde nu va fi nevoie să se deplaseze, dar o să lucreze doar cu mâinile, totodată este necesară și o vedere bună fiindcă au nevoie să măsoare.” (5IA, manager ÎIPT)

„Nu pot menționa **nici o specialitate** pentru această categorie de copiii fiindcă nu știu ce specialitate am putea să-i propunem și cum am putea noi să-i pregătim ca specialiști luând în calcul dizabilitatea lor mintală.” (1IA, cadru didactic)

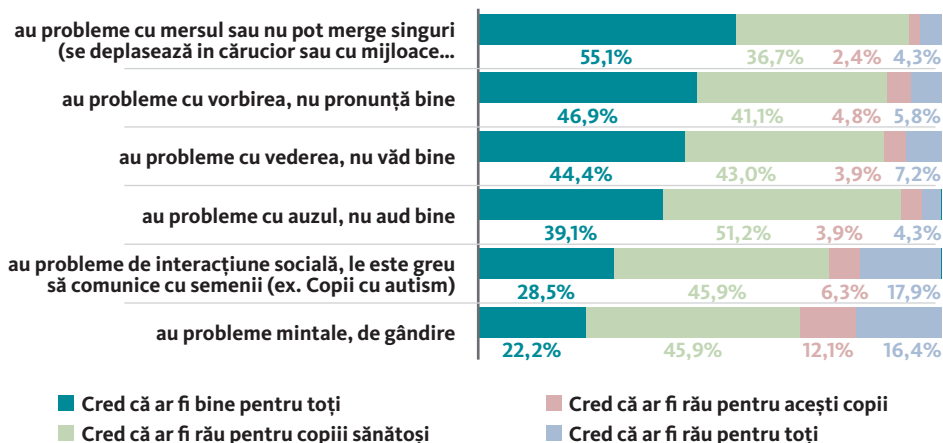
IV. INCLUZIUNEA COPILOR CU NEVOI SPECIALE ÎN SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT: AVANTAJELE ȘI DEZAVANTAJELE PERCEPUTE

Când elevii au fost întrebați despre care ar fi efectele incluziunii copiilor cu CES în ÎÎPT, opinia elevilor s-a diversificat de la faptul că *va fi bine pentru toți* până la faptul că *va fi rău pentru copii cu dizabilități, va fi rău pentru copiii sănătoși și desigur va fi rău pentru toți copiii*. Puțin mai mult de jumătate din elevi (55,1%) consideră *ar fi bine pentru toți* dacă în grupa lor ar studia elevi care au **dizabilități locomotorii** (nu se pot deplasa singuri, sau se deplasează cu ajutorul căruciorului sau alte mijloace speciale), 46,9% consideră că ar fi bine dacă ar studia elevi cu **probleme de comunicare** (au probleme cu vorbirea, nu pronunță bine), 44,4% consideră că este bine dacă ar studia elevi cu **probleme vizuale**, 39,1% – elevi cu **probleme auditive**, 28,5% - copii cu **probleme de interacțiune socială** (copii cu autism), și doar 22,2% din elevi susțin că este bine pentru toți elevii dacă în grupă ar studia elevi cu **probleme mintale**. Astfel 1 din 10 elevi a menționat pentru toate categoriile de elevi cu dizabilități că *ar fi bine pentru toți*, dacă ei ar studia în grupele lor.

O bună parte dintre elevi aproximativ 2/5, consideră dacă în grupa lor ar învăța elevi cu dizabilități atunci aceștia vor avea de suferit. Circa jumătate dintre elevi susțin că ar fi rău pentru *copiii cu probleme auditive*, dacă aceștia ar studia în grupa lor, câte 45,9% din elevi consideră că ar fi rău pentru *copiii cu probleme de interacțiune socială (autism)* și pentru *copiii cu probleme mintale*. În jur de 43% dintre elevi consideră că le-ar fi rău *copiilor cu probleme vizuale*, 41,1% - *copiilor cu probleme de comunicare*, iar 36,7% dintre elevi consideră că *copiilor cu dizabilități locomotorii* s-ar simți incomod să studieze în aceeași grupă cu ei. Ponderea elevilor care consideră că incluziunea ar face rău copiilor sănătoși este mică se plasează între 2%-12% din elevi. De asemenea mică este și ponderea elevilor care au menționat că acest proces ar face rău la toți elevii. Totuși mai mulți elevi consideră că ar fi rău pentru toți elevii dacă în grupa lor ar studia elevi *cu autism sau dizabilități mintale*.

Figura 26. Opinia elevilor cu referire la efectele incluziunii diferitor categorii de elevi CES în ÎİPT

Marea majoritate a persoanelor intervievate au menționat despre faptul că asigurarea studiilor copiilor cu dizabilități în cadrul unei ÎİPT este benefică. Fiecare specialist intervievat a menționat diferite avantaje de care ar beneficia elevii cu dizabilități și cei fără dizabilități dacă va avea loc incluziunea copiilor cu CES în cadrul ÎİPT. Cele mai mari avantaje în opinia celor intervieuți sunt faptul că atât elevii cu CES, cât și cei sănătoși învață **să socializeze, să colaboreze, să interacționeze cu semenii săi, capătă anumite abilități sociale**, care le poate utiliza pe tot parcursul vieții, iar societatea vă deveni mult mai sănătoasă și mai pregătită să accepte astfel de persoane, nu va exista discriminare și stereotipuri.

„Socializarea, deprinderea unor abilități sociale precum la copiii cu CES cât și la copiii sănătoși, fiindcă ei învață să colaboreze..., cu cât mai multe persoane cu CES vor fi socializate, integrate în societate, cu atât va deveni mai sănătoasă această societate, va fi mai puțină discriminare, mai puține stereotipuri.” (1IA, cadru didactic)

„Pentru copii avantajul este posibilitatea de integrare socială și totodată educațional, care la fel nu este rău pentru copii.” (2IA, expert)

„Prin incluziunea copiilor cu CES în ÎİPT cred că ar câștiga de la acest lucru toți copiii, pentru competențele profesorilor dobândite în lucrul cu copii cu CES, care cere ceva mai special, până la sfârșit aceste competențe se răsfrâng și asupra celorlalți copii și să zic învățarea în clasă capătă o calitate mult mai bună, același lucru cred că s-ar întâmpla la nivel de societate. Care ar deveni mai tolerantă, ar deveni cu o capacitate de acceptare mult mai înaltă, aceste persoane în sfârșit ar deveni vizibile.” (3IA, expert)

Un alt avantaj destul de important este că copilul se află într-un mediu academic, unde zilnic învață ceva nou de la cadrele didactice, de la colegi, acești copii **capătă cunoștințe** pe care nimeni nu i le va da acasă. Iar părinții sunt fericiți că copii lor pot căpăta niște cunoștințe noi, care le vor ajuta în viață.

„Dezvoltarea potențialului fiindcă fiecare din noi ne naștem cu diferite enigme și trebuie doar să le dezvoltăm.” (1IA, cadru didactic)

„Ar trebui să fie decizia personală a fiecăruia, care dorește să-și continue studiile, unde își dorește să aibă posibilitatea de ași determina posibilitățile, potențialul și interesul care i-ar determina viața mai departe.” (3IA, expert)

„Avantajul este că trebui să le dăm această șansă copiilor și să ținem cont de potențialul și de capacitatea lor de participare la procesul de formare și să le dăm după capacitate. Nu vom face dintr-un copil care nu are degete pianist, dar poate o să facem cântăret.” (1IA, expert)

„Fiind în educație e un plus și pentru societate pentru că se pregătesc și se dezvoltă oameni care vor obține o profesie, o meserie va fi încadrat în câmpul muncii și avem de câștigat toți și inclusiv și familia.” (4IA, expert)

„Aș fi bucuroasă să învețe copilul meu după cum reușește, dacă el reușește după program special, pe mine clar că mă doare sufletul că așa s-a primit și s-a întâmplat, aș dori să învețe acolo unde să nu-l discrimineze, chiar și după program special, dar să fie liniște și să fie bine.” (4IA, părinte copil cu CES)

Iar unul din cele importante avantaje pe care le poate obține un elev cu dizabilități, din faptul că va frecventa o ÎIPT este **obținerea unei profesii**, care îi va permite pe tot parcursul vieții să activeze într-un anumit domeniu al pieței muncii și să devină independent financiar de părinți și stat.

„Un alt avantaj ar fi cel al socio-economic, individul va fi pregătit să se auto-administreze, să-și întrețină independent viața, să nu depindă de alți adulți sau îngrijitori, să nu depindă de indemnizațiile de la stat.” (1IA, expert)

„Angajarea în câmpul muncii pentru a duce o viață independentă și deplină.” (2IA, expert)

„La nivel personal este și aspectul de satisfacție personală, atunci când tu te simți ca și semenii tăi care merg inițial, îmbrățișează o profesie, iar mai departe se pot încadra în câmpul muncii.” (3IA, expert)

„În primul rând se simt că ei sunt utili, că sunt în societate și cumva satisfacția aceasta că ei au obținut o profesie și ulterior au un loc de muncă, îi vorba de satisfacție și de faptul că ei reușesc să aibă o carieră.” (4IA, expert)

„Am fost în Germania și am văzut foarte bine cum se descurcă copiii orbi, complet orbi, dacă să fac comparație cu copiii noștri atunci ei nici la 50% nu se descurcă așa ca ei. Am văzut copii surzi care sunt la conducere unor întreprinderi, au alături este traducător și conduc foarte bine întreprinderile. De asta cred că este necesar ca copiii să învețe.” (4IA, cadru didactic)

„Ei nu stau pe loc așteptând de la părinți totul, dar încearcă ei să-și asigure singuri viața.” (1IA, părinte copil cu CES)

De asemenea, câțiva experți intervievați au punctat că nu doar elevii/ studenții și familiile acestora vor avea beneficii în urma continuării studiilor copiilor, ci de încadrarea acestora în câmpul muncii va beneficia și statul. Pe de o parte, nu se vor mai cheltui bani pentru achitarea și întreținerea centrelor comunitare pentru persoanele cu dizabilități, pe de altă parte, persoanele cu dizabilități încadrate în câmpul muncii vor contribui la suplینirea bugetului de stat prin impozitele pe venit achitate.

„Statul va economisi bani, decât să întrețină un sistem de îngrijire, în care unde stau pur și simplu niște adulți și se uit în pod, este mai rentabil și sunt cercetări care dovedesc asta, să-i pregătim pe toți după capacitatea lor și să le dăm să execute o muncă pe care ei pot să o presteze.” (1IA, expert)

„Un moment economic cred că ar fi mult mai util ca persoana să se poată încadra într-o profesie și de a avea un loc de muncă, decât să primească o indemnizație sau o pensie. Statul cred că ar avea de câștigat în acest domeniu.” (3IA, expert)

Pe lângă avantajele directe de care beneficiază statul pe urma faptului că persoanele cu dizabilități vor studia și vor activa în câmpul muncii, acesta beneficiază indirect prin faptul că își exercită obligațiunile asumate față de partenerii externi ai Republicii Moldova. Numărul mare al copiilor cu dizabilități în ÎIPT, sau în alte instituții superioare de învățământ reprezintă un indicator al muncii depuse în domeniul educației incluzive și a respectării drepturilor omului/ copilului.

„Țara noastră și-a asumat o serie de angajamente locale și internaționale și a aderat la niște declarații privind drepturile copiilor, privind drepturile omului, drepturile persoanelor cu dizabilități. Și ratificarea acestor documente înseamnă și fapte concrete și dacă noi am aduce un număr mare de copii care studiază în școlile profesionale, în colegii și universități asta ar însemna că țara noastră ar arata bine față de opinia mondială, că iată există o țara mică, dar care își ține angajamentele și le respectă.” (1IA, expert)

Conform celor menționate de participanții la cercetarea calitativă, dezavantaje evidente de la încadrarea copiilor cu CES în ÎIPT nu există, dar totuși respondenții au sesizat asupra unor dificultăți cu care se confruntă ÎIPT, atunci când elevul cu dizabilități trebuie să meargă la practică în cadrul întreprinderilor. Mulți dintre angajatori refuză să primească la practică elevii cu dizabilități din diferite motive cum ar fi: neasigurarea căilor de acces pe teritoriul întreprinderii, barierele de acomodare a studentului la noul loc de muncă, dar și necesitatea supravegherii unui practicant cu dizabilități. Mai mulți manageri ai ÎIPT au menționat că angajatorii nu doresc să investească resurse pentru încadrarea unui copil cu CES, urmărind interese economice.

„Un dezavantaj în procesul lecții practice ar fi în atelierul de producere, fiindcă pe șantierele de construcție, în întreprindere poate să-i fie mai greu să se deplaseze, fiindcă acolo e tehnica. Acolo nu sunt nici rampe, infrastructura este puțin dezvoltată nu sunt rampele de acces, el nu o să poată să nimerească în construcția aceea ca să vadă ceva, să dirijeze.” (5IA, manager ÎIPT)

„Câteodată este necesar ca să stea lângă el cineva, ca să nu facă careva mișcări greșite, că până la urmă el învață o meserie, vrei nu vrei este un risc, toate meseriile au careva riscuri, ori în priză ceva, ori s-a făcut un scurt circuit, ori cu aparatul de sudat ceva nu-i în regulă, ar fi benefic măcar la lecțiile de instruire practică să fie cineva care să-l supravegheze permanent.” (3IA, manager ÎİPT)

„Da evident, chiar și la instruirea practicii de producere ei merg la întreprindere, agentul trebuie să fie dispus, să îl accepte.” (1IA, manager ÎİPT)

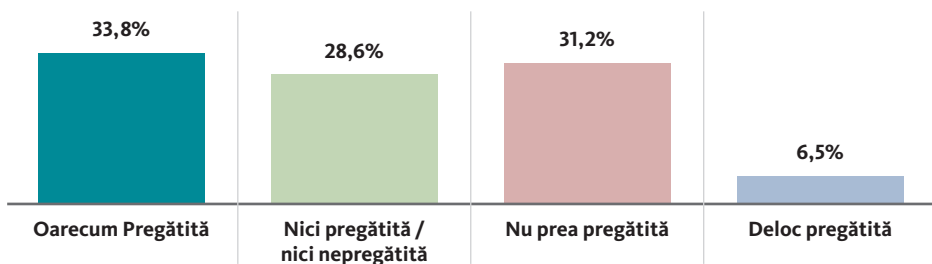
„Nimeni nici o întreprindere de producere nu primesc elevii care sunt în cărucioare, fiindcă acolo este zgomot, acolo este utilaj foarte puternic, acolo este spațiu pe unde se deplasează diferite tehnici mici de transportare.” (4IA, cadru didactic)

V. APRECIEREA GRADULUI DE PREGĂTIRE A INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI A CADRELOR DIDACTICE PENTRU INCLUDEREA COPIILOR CU NEVOI SPECIALE

Dotarea tehnico-materială a instituțiilor

Managerii instituțiilor de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova conștientizează și recunosc faptul că instituțiile nu sunt pregătite la moment pentru a instrui elevi cu CES. Datele din figura de mai jos relevă că nici unul din managerii ÎIPT nu au menționat că instituția lor este foarte pregătită pentru a lucra cu această categorie de elevi, doar 1/3 din managerii instituțiilor (33,8%) au menționat că sunt *oarecum pregătiți*, ponderea celor care afirmă că *nu prea sunt pregătite sau deloc nu sunt pregătite* pentru a primi și a pregăti elevii cu CES este un pic mai mare, 37,7% din managerii instituțiilor.

Figura 27. Nivelul de pregătire a ÎIPT pentru a instrui specialiști cu dizabilități sau CES (Date preluate din fișa statistică)

Infrastructura majorității ÎIPT-urilor din Republica Moldova la moment nu este adaptată pentru accesul elevilor cu CES, dacă ne referim la rampă la intrarea în instituție, ascensor în interiorul instituției sau accesul în sălile de clasă / laboratoare/ ateliere cu căruciorul. Doar jumătate din ÎIPT din țară (53,2%) au indicat că la momentul desfășurării studiului *accesul în blocul de studii este asigurat cu rampă*. Doar 1/5 din instituții (19,5%) au menționat că există *posibilitatea instalării unui ascensor* în cadrul blocului de studii, din anumite motive tehnice în celelalte instituții nu există această posibilitate. În circa 2/5 dintre instituții (44,2%) există *posibilitatea creării căilor de acces cu căruciorul în sălile de clasă*, iar majoritatea instituțiilor (81,8%) au confirmat că au posibilitatea de a *reutiliza grupurile sanitare* pentru a fi accesate mai ușor de elevii cu CES.

Figura 28. Posibilitățile tehnice a instituțiilor pentru a asigura un acces mai liber elevilor cu CES. Ponderea răspunsurilor afirmative (Date preluate din fișa statistică)

Posibilitatea reutilării grupurilor sanitare	81,8%
Accesul în blocul de studii este asigurat cu rampă pentru cărucior	53,2%
Posibilitatea creării căilor de acces cu căruciorul în sălile de clasă	44,2%
Posibilitatea instalării a ascensoarelor	19,5%

Datele analizate mai sus, în figurile 27 și 28, sunt confirmate de datele studiului calitativ. Drept urmare, mai mulți manageri de instituții și cadre didactice susțin că ÎIPT nu sunt pregătite din punct de vedere tehnic pentru a asigura accesul elevilor cu CES în cadrul instituției și circulația nestingherită a acestora în interiorul instituției, de la un etaj la altul și/sau dintr-un cabinet în altul.

„Nu am văzut ca instituțiile să fie pregătite pentru copiii care sunt cu dizabilități. Ar trebui în primul rând să fie accesul, dacă socotim că vine o persoană care se deplasează în cărucior ar trebui să fie rampe de acces numai de cât, să fie și ascensor pentru dânsii.” (S1A, manager ÎIPT)

„Una dintre problemele cele mai mari este baza tehnico-materială pentru crearea unui mediu fizic comod și accesibil. Fiindcă în instituție sunt scări peste tot..., iar pentru cei în scaun cu rotile noi nu am fi în stare să le cream condiții de acces oriunde.” (1IA, cadru didactic)

„Noi nu avem rampă, fiindcă nu am avut necesitatea să le creăm, dar probabil că nici nu avem nevoie fiindcă scări înalte nu avem clădirea unde copiii studiază are doar un etaj.” (2IA, cadru didactic)

„Dacă să vorbim de acces cu cărucioarele pentru persoanele cu dizabilități motorii, ne-am gândit din punct de vedere financiar să construim acele scărițe pe unde vor urca copii, ne gândim să amenajăm și un astfel de auditoriu pe la etajul I.” (2IA, manager ÎIPT)

În centrele de excelență din regiuni, datorită finanțării de care dispun, are loc un proces de reconstrucție/ renovare a infrastructurii instituției, prin care este prevăzută și instalarea rampei de acces și dotarea cu alte mecanisme pentru a permite accesul elevilor cu CES la studii în cadrul instituțiilor.

„Până la moment instituția noastră nu a fost adaptată pentru accesul persoanelor cu dizabilități, acum instituția se află în reconstrucție și sunt prevăzute toate căile accesibile pentru elevii cu dizabilități.” (1IA, manager ÎIPT)

„Acum noi suntem în reparație capitală, într-un proiect și merg lucrări de reparație nu știu exact, dar probabil va fi instalată rampa de acces pentru persoanele care merg în cărucioare.” (5IA, manager ÎIPT)

În alte ÎIPT, accesul este deja asigurat elevilor cu CES și managerii susțin că deja au instalat rampă de acces în instituției și în cămin, a fost de asemenea reutilizat veceul pentru ca mai ușor să poată fi utilizat de elevii cu CES și lavoarele au fost amenajate în așa fel ca să fie accesibile și pentru copiii care sunt în scaun cu roțile.

„Atât instituția, blocul de studiu precum și căminul este dotat cu căile de acces, pantă pentru ca să poată să acceadă la instituție, avem veceul reutilat pentru ca să poate fi utilizat de către copii și lavoarele sunt amenajate în așa fel ca să poate să fie accesibile și pentru copiii care au careva probleme, în scaun cu roțile, sau altele, și la bucătărie avem și masă pusă mai jos și plita electrică unde pot ca să-și gătească la necesitate.” (3IA, manager ÎIPT)

„Infrastructura la momentul de față a fost renovată pentru accesul persoanelor cu dizabilități, cu susținerea parteneriatului cu KulturKontakt, ca rezultat avem acces atât în blocul A atât și în blocul B. De asemenea s-a realizat acces și la baie pentru ei ca să poată merge în scaune cu roțile.” (4IA, manager ÎIPT)

„Avem rampe de acces, dar și părinții se implică în fiecare zi îi aduc, la etajul 1 avem rampă de acces unde ei își fac orele în același cabinet.” (4IA, cadru didactic)

Din motive tehnice, în multe clădiri a ÎIPT-urilor din țară nu este posibilă instalarea unui ascensor, care ar permite accesul elevilor cu dizabilități locomotorii de la un etaj la altul, preponderent din lipsa de spațiu pentru amenajarea acestuia.

„Din punct de vedere tehnic, în clădire nu este prevăzut spațiu unde ar putea fi montat acest ascensor, fiindcă clădirea este proiectată în anii 1930.” (5IA, manager ÎIPT)

„Într-o aripă a clădirii avem niște camere care sunt una peste alta și eu cred că s-ar putea de construit ascensor.” (5IA, cadru didactic)

Nivelul de pregătire al cadrelor didactice

La fel ca și instituțiile, în opinia mai multor intervievați, cadrele didactice nu sunt pregătite la moment pentru a lucra cu elevii cu CES. Astfel cadrele didactice au nevoie de se-

minare de instruire în lucru cu elevii cu CES unde vor fi învățați diferite tactici de lucru și aspecte psihologice pentru a cunoaște cum este cel mai bine de a comunica cu elevii cu CES și de a le preda. De cele mai multe ori, profesorii nu sunt pregătiți când trebuie să predea unui grup special de elevi cu CES și anume celor cu probleme vizuale și auditive unde profesorul trebuie să cunoască alfabetul Braille sau limbajul mimico-gestual.

„Drept vorbind încercăm să facem față lucrurilor, evident că noi trebuie să facem meseria și obligațiunile și înțeleg faptul că trebuie să fie acceptat elevul cu orice dezabilitate, însă cadrele didactice ar necesita de niște seminare, cursuri, niște formări ca să putem integra totalmente copiii respectivi. Totuși noi suntem pregătiți ca cadru pedagogic pentru toți copiii, însă special cu copiii cu dezabilități nu prea am fost pregătiți și cred că necesită unele formări la acest capitol.” (1IA, manager ÎİPT)

„Profesorii de fapt încă nu sunt instruiți pentru a lucra cu copiii cu dizabilități, din punct de vedere să zic omeneste..., profesorul nu cunoaște Braille, un alfabet specializat ca să poată să-l instruiască foarte calitativ pe elevul dat, noi încercăm prin careva programe, auditive, să instalăm careva softuri ca să-i fie accesibil copilului, dar însăși profesorul nu este instruit, nu are cunoștințele cum ar trebui, o facem intuitiv, încercăm ca să facem una, facem alta, dar profesorii chiar încă nu sunt pregătiți.” (3IA, manager ÎİPT)

„Ei nu sunt pregătiți, de exemplu eu tot nu am fost pregătită, dar trebuie să ai o inimă mai mare, trebuie să există înțelegere, dorință de a face ceva, de a te realiza prin ceva... nu suntem pregătiți, dar nu știi dacă cândva o să fim pregătiți pentru asta, totuși este o necesitate și consider că este bine, asta o spun la toți cu fermitate că noi toți suntem egali.” (3IA, manager ÎİPT)

„Profesorii într-adevăr să fie pregătiți psihologic și medical. Fiindcă sunt diferite tipuri de dizabilități, copilului poate să-i fie și rău și profesorul trebuie să acorde prima intervenție.” (3IA, cadru didactic)

Există voci care sunt de părere că cadrele didactice ar putea să lucreze cu elevii cu CES, fiindcă ei deja au experiență de lucru cu copiii și cu siguranță în cariera sa deja au lucrat cu diferite categorii de elevi cu dizabilități sau cu CES. Diferența constă în faptul că deja acești elevi vor fi mai avantajați, vor învăța după un program special de studii, pe care profesorul va trebui să-l aplice în cadrul lecțiilor.

„Cred că la profesori nu sunt probleme, fiindcă dacă într-o clasă există o persoană cu dezabilități atunci profesorul petrece lecțiile la fel ca și cu toți ceilalți. De exemplu dacă nu o să poată să iasă la tablă să scrie, o să pregătească un test de evaluare individual, o să-i dea să rezolve. Ar fi unele scutiri de servicii, ar avea unele privilegii, fiindcă ei au privilegii.” (5IA, manager ÎİPT)

„Profesorii noștri ar putea lucra cu toți copiii, fiindcă au o experiență bogată, lucrează de mult timp și au o abordare individuală a fiecărui copil. La fel și masterii sunt toți persoane în vârstă cu experiență și sunt siguri că fiecare copil va fi apreciat după justa valoare.” (2IA, cadru didactic)

„Nu putem considera că suntem pregătiți 100%, noi ne străduim să facem față provocărilor, situațiilor care sunt.” (5IA, cadru didactic)

Despre necesitatea instruirilor cadrelor didactice au comunicat și experții intervievați, care consideră că este necesară o instruire generală prin care se explică cadrelor didactice ce înseamnă incluziune și pentru ce este nevoie de ea, dar și o instruire mai specifică sau mai aprofundată privind elaborarea planului individual de studii, modalitățile de abordare a copilului, care materiale trebuie folosite, cum trebuie să-i acorde ajutor la realizarea activităților practice etc.

„E nevoie de training, de multă instruire generală pe teme filozofice, ceea ce este educația incluzivă și de ce trebuie să o promovăm. Dar mai ale instruirii pe teme foarte specifice de exemplu, cum elaborăm un plan educațional individualizat pentru un copil, cum îl abordăm pe dânsul la lecții, când el stă alături de 29 de copii, care sunt altfel și el e unicul cu probleme specifice, ce materiale folosim cu acest copil, cum îl ajutăm la practica de producere etc.” (1IA, expert)

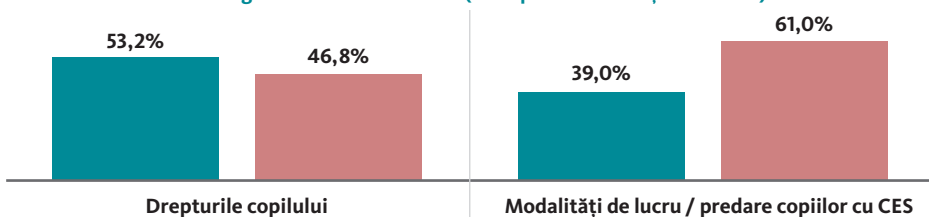
„În învățământul profesional tehnic cadrele didactice sunt ingineri, sunt specialiști cu studii medii de specialitate sau profesional tehnice și nu sunt pedagogi de profesie. De aceea aici ar trebui să fie o formare un pic mai aprofundată cu particularități de lucru cu persoanele cu dizabilități în vederea formării abilităților practice.” (2IA, expert)

„Nu sunt pregătiți, au nevoie de formare pe această dimensiune... este nevoie de foarte multă formare a competențelor celor care urmează să lucreze cu elevii cu CES.” (3IA, expert)

„Se necesită permanent instruirea aceasta, eu cred că ea permanent trebuie să fie. Și cred că trebuie să fie și niște regulamente concrete, niște metodologii cum poate să lucreze cu persoanele cu deficiențe diverse fiindcă este persoana cu locomotorii cu ei trebuie să lucrezi într-un mod, cu auzul într-un mod cu văzul în alt mod, cu mentale în alt mod.” (4IA, expert)

În mare parte cei intervievați au avut dreptate când au menționat că cadrele didactice au nevoie de o instruire foarte amănunțită în special ce ține de incluziune și specificul acesteia. În figura de mai jos este prezentat faptul că doar 39% din ÎIPT din Republica Moldova⁶ la moment au careva cadre didactice instruite cu referire la incluziune și modalitățile de lucru cu copiii cu CES. Cu referire la drepturile omului, un pic mai mult de jumătate (53,2%) dintre ÎIPT din țară au cadre didactice instruite în acest domeniu.

Figura 29. Ponderea ÎIPT din cadrul cărora cadrele didactice au participat la seminare, traininguri cu diferite tematici (Date preluate din fișa statistică)

⁶ Date colectate în Fișa Statistică – care a fost completată de managerii instituțiilor de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova.

Datele studiului calitativ confirmă datele indicate din figura de mai sus. Astfel în cadrul cercetării calitative s-a constatat că foarte puține cadre didactice au frecventat careva seminare specializate, prin care să li se explice care este specificul de lucru cu copiii cu CES. Unii profesori susțin că despre educație incluzivă la moment se vorbește peste tot, inclusiv deja există și un modul de *educație incluzivă* care li se predă profesorilor la cursurile de perfecționare. De asemenea unii profesori accesează și diferite seminare de informare organizate de ONG-uri la nivel local. Participanții la instruire apreciază calitatea predării de către reprezentanții societății civile și punctează că ONG-urile au o capacitate foarte bună de a lucra cu ei și de a pregăti cadrele didactice în lucrul cu copiii cu CES. Alte cadre didactice, care nu au fost personal la instruire în domeniul incluziunii, susțin că au participat alți colegi, care după seminare vin în cadrul instituției și transmit colegilor cunoștințele noi acumulate.

*„Am fost la careva cursuri, am și certificat, mai întâi am participat aici în oraș, apoi am plecat și la Chișinău, seminarele au fost organizate un ONG **Pro Europa** care colaborează cu noi și ne ajută mult să lucrăm cu copiii care provin din familii vulnerabile.”* (2IA, cadru didactic)

*„Am frecventa careva cursuri și chiar acum trecem cursurile de calificare și obligatoriu unul din module este educația incluzivă. De asemenea este **institutul democrației** aici în oraș și noi frecventăm cursuri privind drepturile omului chiar dacă frecventează 1-2 profesori noi oricum venim aici și comunicăm povestim ce informație am auzit întregului colectiv.”* (1IA, cadru didactic)

„Personal nu am participat. Dar avem o profesoară care a lucrat anterior la gimnaziu și când în instituțiile generale de învățământ a început incluziunea copiilor cu CES ea activa acolo și a fost la câteva formări.” (5IA, cadru didactic)

Unele cadre didactice deși au experiență vastă de lucru în cadrul ÎIPT, unde studiază copiii cu CES, până la momentul desfășurării studiului nu au beneficiat de careva instruire specială de lucru cu acești copii. La moment aceste cadre didactice se bazează doar pe experiența proprie obținută de-a lungul anilor în activitățile didactice oferite copiilor cu CES. În pofida experienței și cunoștințelor de predare copiilor cu CES, aceste cadre didactice manifestă dorință și planifică să frecventeze cursuri de formare în acest domeniu.

„Am frecventat mai multe cursuri pedagogice, dar din cele psihologice nu am fost, în lucru cu copii cu dizabilități cred deja am practică, m-am dezvoltat aici pe loc. Dar se planifică să mergem la niște seminare pentru incluziune, suntem deja înregistrați.” (4IA, cadru didactic)

De asemenea directorii ÎIPT care au participat la studiu susțin că cadrele didactice nu au participat la seminare de instruire, dar recunosc că sunt necesare unele instruire în domeniul incluziunii copiilor CES, din motivul că nu au experiență de lucru cu acești copii.

„Abia acum începem prin cadrul proiectului de implementare, chiar de săptămâna viitoare începem, instruirea pentru cadrele didactice.” (3IA, manager ÎIPT)

„Ar trebui să se facă niște cursuri de formare continue, poate să se atragă atenția la un comportament altfel care ar trebui să-l avem... este nevoie de niște cursuri de psihopedagogie în domeniul, de predare pentru elevii cu dizabilități.” (5IA, manager ÎIPT)

La momentul realizării studiului într-o măsură mai mare au beneficiat de instruire și seminare managerii ÎIPT, fiindcă procesul de incluziune a copiilor CES în cadrul ÎIPT, este abia în fază incipientă, deși în multe ÎIPT din țară studiază copiii cu CES, care la moment nu sunt catalogați ca fiind cu CES și nu au nici o facilitare în programul de studii, ei studiază conform programului obișnuit de studii.

„Noi am mai participat la seminar cu austriecii, mi se pare foarte corespunzător, adecvat și persoanele au dreptul să participe la toate formele de manifestare socială.” (2IA, manager ÎIPT)

„Am fost chiar săptămâna trecută, a fost foarte bine, pe nota 10, în cadrul acestui **proiect** vom avea încă și mai multe vizite, seminare, instruirii, am participat la o masă rotundă care a avut loc la Kulturkontakt, și apoi am mai participat la o masa rotundă organizată de un centru la Vila Verde... eu am fost la seminare organizate peste hotare și am mai văzut și altceva, mai trebuie să meargă și cei din masă [cadrele didactice], nu numai acei care stau la minister.” (4IA, manager ÎIPT)

CONCLUZII

Studiul a constatat o rată înaltă (99%) de cunoaștere a sintagmei „Drepturile copilului” în rândul elevilor din cadrul instituțiilor de învățământ profesional tehnic. Cele mai cunoscute drepturi ale copiilor sunt: Dreptul la educație – 70,5%, Dreptul la viață – 41,1%, Dreptul la opinie – 40,1%, Dreptul la familie – 25,1%, Dreptul la medicină – 19,8% și Dreptul al nume – 19,3%.

Studiul a constatat că atât din punct de vedere legal, cât formal, fiecare copil, indiferent de starea lui de sănătate are dreptul la educație în orice ÎIPT din țară. *Dreptul de a obține o profesie / meserie chiar dacă copilul are o problemă de sănătate* a fost menționat de către 96,6% din elevi. Este un drept la fel de important precum: Dreptul la nume – 98,1%, Dreptul al cetățenie – 98,1% și Dreptul la condiții care să permită creșterea și dezvoltarea copilului – 97,1%.

Un rol important în accesarea ÎIPT de către copiii CES, îl au părinții acestora, care au obligațiunea *Să stimuleze/ susțină copilul să continue studiile, pentru a obține o profesie/ meserie chiar dacă are o problemă de sănătate (Invalid)* menționată de către 92,3% dintre elevi. Este o obligațiune la fel de importantă precum: *părinții să întreprindă toate măsurile necesare pentru respectarea drepturilor copiilor* – 92,8%, *să informeze copilul despre actele și faptele care i-ar putea dăuna și să ia în considerare opinia acestuia* – 93,2% și *să supravegheze copilul* – 98,1%. Această idee este susținută și de persoanele intervievate în cadrul studiului calitativ.

Pentru a aduce la cunoștința părinților importanța și necesitatea incluziunii copiilor CES în ÎIPT, se constată că părinții au nevoie de informare, motivare, consiliere din partea specialiștilor calificați (cadrelor didactice, psihologi, psihopedagogi sau din mass-media), în cadrul unor seminare, mese rotunde sau simple discuții, despre incluziunea copiilor CES, pentru a conștientiza și pentru a motiva copilul să-și continue studiile într-o ÎIPT.

Unul din motivele, care ar împiedica accesul copiilor cu CES la studii în ÎIPT este starea financiară precară a multor din familiile, care au asemenea copiii.

În cadrul studiului s-a constatat că majoritatea elevilor se simt în siguranță în orice loc accesat / vizitat mai des de către ei. Iar în studiul calitativ intervievații consideră că copiii cu CES, în special cei cu dizabilități mintale, au un grad mai redus de siguranță, în opinia acestora ei fi manipulați și controlați de unele persoane străine în diferite scopuri meschine.

Dizabilitatea este în primele 5 motive, care pot provoca un comportament neadecvat din partea altor copiii, consideră circa 44% dintre elevi. Alte motive care pot conduce la o atitudine rea față de unii copii: este un elev nou în instituție 43,9%, este sărac – 48,3%, este gras – 61,8% și este slab sau mai mic – 70%.

Profesorii sunt actorii care ar trebui să facă tot posibilul pentru a stopa agresivitatea și violența în instituțiile de învățământ, pedepsindu-i pe cei vinovați, de această părere sunt majoritatea elevilor (80%), iar cadrele didactice și managerii ÎIPT, care au participat la studiu au menționat că au discuții cu elevii la orele de dirigenție pentru a evita situațiile de conflict și discriminare.

Majoritatea elevilor au menționat că la moment elevilor din ÎIPT *li se acordă atenție egală la lecții și toți copii sunt tratați la fel*, de către cadrele didactice. De asemenea părere sunt și 79,2% managerii ai ÎIPT din țară, care consideră că *elevii cu CES trebuie să fie tratați în timpul cursurilor / lecțiilor la fel ca și ceilalți elevi*.

Mediul educațional în percepția - elevilor este afectat de tratamente inegale față de elevi, jumătate din elevii intervievați fiind de părere că unii elevi în școala lor sunt privilegiați în raport cu alții. De asemenea s-a constatat că în ÎIPT sunt frecvent întâlnite situații când relațiile unor profesori cu elevii sunt tensionate - 74,4%, circa 25% dintre elevi care au menționat că profesorii strigă sau îi numesc cu cuvinte urâte, iar 1 din 10 elevi a recunoscut că se întâmplă cazuri când profesorii îi pedepsesc fizic pe elevi.

Studiul constată că elevii acceptă să învețe alături de copiii care provin din familii *social vulnerabile / sărace* - 97,6%, *copiii fără părinți (orfani)* - 97,1%, *copiii de alte naționalități* - 93,7%, *copii care au alte religii* - 90,8%. Și doar 78,7% sunt gata să accepte să învețe alături de copii cu *dizabilități fizice*, pe când elevii cu dizabilități mintale sunt acceptați doar de 38,2% dintre elevii intervievați.

Ierarhia tipurilor de deficiențe după gradul de acceptare pentru incluziune în sistemul de învățământ pornește de la elevii cu deficiențe locomotorii care sunt acceptați într-o pondere mai mare (79,7%) de către elevii ÎIPT intervievați, precum și elevii care au probleme cu vorbirea - 78,7%, probleme vizuale - 70,1%, probleme auditive - 68,6%, iar cei cu dizabilități mintale sunt acceptați în proporție de doar 47,8%.

Conform celor menționate de cadrele didactice, managerii ÎIPT și unii părinți elevii cu dizabilități, care la moment își fac studiile în instituții de învățământ profesional tehnic sunt acceptați de elevi, sunt tratați la egalitate cu ceilalți copii și nu sunt discriminați.

Unii părinți care au copii cu CES, în special cu dizabilități mintale, preferă ca copilul lor să studieze într-o ÎIPT specială, având temeri că copilul va fi discriminat și tratat cu indiferență de către ceilalți copii și profesori.

Studiul constată că copiilor cu necesități speciale le va fi complicat să studieze în cadrul ÎIPT, conform programului actual de studii. Astfel apare necesitatea elaborării unui program de studii adaptat conform posibilităților fizice și intelectuale ale elevilor, 77,9% din managerii ÎIPT din țară au menționat că elevii cu CES au nevoie să studieze

după un program special adaptat de studii. Iar la moment doar 1,3% dintre manageri au menționat că utilizează deja un program special adaptat de studii pentru instruirea copiilor CES.

În cadrul studiului se evidențiază necesitatea unor consultări cu privire la orientarea profesională pentru toți elevii, dar în special pentru cei cu CES, elevii trebuie să-și aleagă specialitatea conform posibilităților fizice și intelectuale, care îi vor permite să studieze și să activeze conform specialității date. Orientare profesională trebuie să fie asigurată de către profesorii, diriginții, cadrele didactice de sprijin, cadrele medicale, serviciile psihopedagogice și centrele de orientare în carieră încă din instituția de învățământ general.

Conform datelor colectate în fișa statistică a ÎÎPT, studiul a constat că elevii cu probleme de limbaj, de auz și cei cu probleme locomotorii a membrilor inferioare sunt apti de a studia la o specialitate în mai mult de jumătate dintre instituțiile de învățământ profesional tehnic din Republica Moldova. Ceilalți elevi cu dificultăți vizuale, dificultăți ale membrilor superioare și mintale vor putea studia doar în circa 20% dintre ÎÎPT din țară.

În opinia managerilor, specialitățile din cadrul diferitor ÎÎPT din țară, la care ar putea studia elevii cu diferite tipuri de dizabilități sunt:

- **elevii cu dificultăți fizice ale membrilor inferioare** sunt: *cusători / croitor/ cusătoreasă* – 15,6% din managerii instituțiilor, *operator* – 10,4%, *asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu, contabilitate* câte 7,8%, *medicină (asistent medical /felcer/ laborant), controlor casier /vânzător* câte 3,9%.
- **elevii cu dificultăți fizice ale membrilor superioare** sunt: *asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu* – 5,2% din managerii instituțiilor, *turism* – 3,9%, *contabilitate, metrologie / merceologie, marketing, agricultură (silvicultură / legumicultură / viticultura / apicultură)* – câte 2,6%.
- **elevii cu dificultăți senzoriale - auditive** sunt: *cusători / croitor/ cusătoreasă* – 10,4% din managerii instituțiilor, *bucătar / cofetar / brutar* – 9,1%, *tencuitor / zugrav/ placator / zidar* – 7,8%, *contabilitate* – 5,2%, *mecanic auto / electronist auto, asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu, agricultură (silvicultură / legumicultură / viticultura / apicultură)* câte 3,9%.
- **elevii cu dificultăți de comunicare (probleme de limbaj)** sunt: *tencuitor / zugrav/ placator / zidar* și *cusători / croitor/ cusătoreasă* – câte 15,6% din managerii instituțiilor, *operator* – 10,4%, *bucătar / cofetar / brutar* – 9,1%, *contabilitate, electro-gazo sudor, domeniu IT (Informatica, programare etc.)* câte 6,5%, *agricultură (silvicultură / legumicultură / viticultura / apicultură), arte (Pictură/ muzică / coregrafie), tâmplar/ strungar / sculptor* câte 5,2%.
- **elevii cu dificultăți senzoriale - vizuale** sunt: *asistent social / îngrijirea bolnavilor la domiciliu* – 6,5% din managerii instituțiilor, *metrologie / merceologie, modelarea si tehnologia confecțiilor / articolelor din piele, bucătar / cofetar / brutar, arte (Pictură/ muzică / coregrafie), medicină (asistent medical /felcer/ laborant), turism* câte 2,6%.

– **elevii cu dificultăți mintale** sunt: *cusători / croitor/ cusătoreasă* – 6,5% din managerii instituțiilor, *bucătar / cofetar / brutar* – 3,9%, *tencuitor / zugrav/ placator / zidar, asistent social/ îngrijirea bolnavilor la domiciliu, agricultură (silvicultură/ legumicultură/ viticultura / apicultură)* câte 2,6%.

Socializarea, colaborarea, interacționarea cu semenii și căpătarea anumitor abilități sociale sunt unele din cele mai importante avantajele de ține de integrarea elevilor CES în grupul de copii, în societate. Iar **obținerea de cunoștințe noi și obținerea unei specialități** după care va putea activa, sunt avantajele incluziunii copiilor CES în ÎÎPT.

Gradul de pregătire a ÎÎPT pentru incluziunea copiilor cu dizabilități este pus la îndoială de majoritatea profesorilor și a părinților intervievați. Punctele slabe în acest sens sunt condițiile tehnice lipsă sau neadaptate și lipsa de personal suplimentar specializat (psihologi, psihopedagogi, Cadru didactic de sprijin).

Cadrele didactice sunt rezervate în aprecierea gradului de pregătire profesională necesară pentru integrarea copiilor cu dizabilități în școală. Până în prezent doar circa 2/5 din personalul didactic a beneficiat de careva instruiți în acest sens.

RECOMANDĂRI

Pentru APC:

- Elaborarea și aprobarea conceptului și metodologiei de implementare a educației incluzive în cadrul ÎÎPT, cu specificarea procesului de orientare și ghidare în carieră a tinerilor cu CES - admiterea la studii a tinerilor cu CES în ÎPT;
- Revizuirea și completarea Metodologiei de evaluare a dezvoltării copilului cu privire la asigurarea continuității traseului educațional;
- Elaborarea conceptului de calificare parțială în formarea prin ucenicie a unei părți din meserie, conform necesităților, abilităților și aptitudinilor elevului cu CES și corelarea calificărilor parțiale cu Nomenclatorul profesiilor;
- Crearea unui sistem care ar permite identificarea, validarea și certificarea competențelor profesionale ale persoanelor cu dizabilități în baza testării abilităților, fără a pune accent pe recunoașterea calificărilor academice;
- Elaborarea unei strategii de formare continuă a personalului din ÎÎPT;
- Formarea continuă a angajaților din ÎÎPT în vederea asigurării incluziunii educaționale a copiilor și tinerilor cu CES;
- Organizarea schimburilor de experiență la nivel internațional pentru cadrele didactice din ÎÎPT, care va conduce la căpătarea de noi cunoștințe și experiențe de lucru cu elevii CES;
- Revizuirea și introducerea în cadrul programelor de formare inițială și continuă a modulelor de formare în domeniul educației incluzive pentru cadrele didactice, psihologi și psihopedagogi, pedagogi sociale, cadrele didactice de sprijin din ÎÎPT;
- Dezvoltarea parteneriatelor cu ONG-urile în vederea consolidării capacităților resurselor umane privind implementarea educației incluzive în ÎÎPT;
- Elaborarea, aprobarea și implementarea mecanismelor de individualizare a procesului educațional, sistemelor de comunicare augmentativă și alternativă, tehnologiilor educaționale pentru susținerea copiilor și tinerilor cu diferite tipuri de dizabilități;
- Elaborarea și aprobarea Strategiei de ghidare în carieră;

- Elaborarea, aprobarea și implementarea mecanismelor de stimulare a angajatorilor pentru încadrarea în muncă a persoanelor cu dizabilități și acordarea de subvenții angajatorilor, pentru crearea sau adaptarea locurilor de muncă, conform necesităților persoanelor cu dizabilități;

Serviciile raionale/municipale de asistență psihopedagogică:

- Asigurarea continuității traseului educațional al copilului cu CES din învățământul general în ÎÎPT:
  - Raportul de evaluare complexă a dezvoltării copilului să conțină recomandări cu privire la traseul educațional după cl.IX (în conformitate cu potențialul și abilitățile copilului cu CES);
  - Transmiterea raportului cu acordul părintelui către ÎÎPT, care să asigure continuitatea serviciilor de care a beneficiat elevul cu CES;
- Elaborarea și implementarea în colaborare cu Centrele de ghidare în carieră din cadrul ATOFM a programelor de orientare profesională și ghidare în carieră;
- Colaborarea cu ÎÎPT în scopul facilitării accesului tinerilor cu CES de a învăța o meserie;

Instituțiile de învățământ profesional tehnic:

- Sensibilizarea personalului și creșterea gradului de conștientizare a actorilor relevanți pentru dezvoltarea culturii și practicilor incluzive; crearea grupurilor de promotori ai incluziunii formate din elevi, cadre didactice, părinți;
- Dezvoltarea și prestarea serviciilor de consiliere și ghidare în carieră pentru adolescenții și tinerii cu CES din ÎÎPT (psihologul din cadrul instituției);
- Crearea și dezvoltarea serviciilor de educație incluzivă în cadrul ÎÎPT (instituirea unității de cadru didactic de sprijin etc.);
- Organizarea procesului educațional din perspectivă incluzivă, centrat pe cel ce învață, cu accent pe diferențiere și individualizare;
- Elaborarea programului / curricula de formare profesională adaptată la necesitățile elevilor cu CES;
- Individualizarea procesului educațional prin adaptări curriculare, inclusiv adaptarea strategiilor de predare-învățare-evaluare;
- Asigurarea cu traducător din limbajul mimico-gestual pentru copiii cu dificultăți de auz severe;

- Dotarea ÎİPT cu literatura de specialitate în domeniul incluziunii educaționale a elevilor cu CES și asigurarea accesului cadrelor didactice, specialiștilor, părinților și elevilor la aceste resurse;
- Organizarea activităților de informare/formare privind rolul specialiștilor din instituțiile de învățământ general în implementarea educației incluzive;
- Organizarea schimbului de experiență dintre ÎİPT, ceea ce va permite ca specialiștii care dețin cunoștințe și experiență în domeniul incluziunii educaționale a elevilor cu CES să o disemineze;
- Participarea la cursurile de formare continuă a angajaților din ÎİPT în domeniul incluziunii educaționale;
- Urmărirea traseului profesional al absolvenților ÎİPT și promovarea noilor meserii/profesii și specialități, care vor anticipa cerințele pieței muncii;
- Asigurarea protecției sociale eficiente a elevilor din ÎİPT;
- Dezvoltarea parteneriatelor cu părinții și implicarea acestora în viața școlii; sensibilizarea părinților privind problemele elevilor cu CES; consilierea părinților copiilor cu CES pentru a-i ajuta să adopte o atitudine pozitivă/non-discriminatorie;
- Stabilirea parteneriatelor cu SAP în scopul asigurării continuității traseului educațional al elevului cu CES pentru incluziunea educațională în cadrul învățământului profesional tehnic;
- Accesibilizarea spațiului fizic și acomodarea rezonabilă a blocurilor de studii, căminelor, precum și dotarea sălilor de clasă, atelierelor cu echipamente necesare pentru nevoile elevilor cu dizabilități;
- Dotarea ÎİPT cu echipament și tehnologii specifice, utilaj care să corespundă cu cerințele sectorului de afaceri și pieței muncii.
- Stabilirea parteneriatelor cu mediul de afaceri prin repartizarea absolvenților în câmpul muncii, oferirea de locuri pentru stagiile de practică, organizarea învățământului dual, organizarea târgurilor locurilor de muncă.